

Hederns ansikte

—
en studie kring hur heder konstrueras och vidmakthålls

Av Caroline Karltorp och
Johanna Blomberg

LUNDS UNIVERSITET
Socialhögskolan

Kandidatuppsats (SOPA63)
Juni 2014

Handledare: Mats Hilde
Examinator: Susanna Johansson

Abstract

Author: Caroline Karltorp and Johanna Blomberg

Title: The face of honour - a study about how honour is constructed and sustained

Supervisor: Mats Hilde

Assessor: Susanna Johansson

This study aims to research how honour is explained and defined by social workers and thus increase the knowledge about the concept itself, and the negative consequences it can have on an individuals' life. By interviewing (both in a group interview, and in a one-on-one interview) professionals who daily are coming into contact with honour codes and context, and letting them give their view on the subject, a fundamentally positive definition of honour has been set. It is when a group interprets honour as the most important characteristic to maintain and sustain, no matter what costs, that oppression to the point of violence emerges. The study uses, beside the examples of the professionals, the theories on socialization, internalisation, class fractions, and respectability to concretize and explain the complex system consisting of norms and values, in which honour is embedded.

Key words: honour, social categories, internalisation, honour concerns, respectability, violence and oppression in the name of honour, socialisation, social control

Förord

Det här arbetet är ett första steg mot att bättre förstå vad heder är och öka vår kunskap om det våld och förtryck som kan utövas i hederns namn. Arbetet är på intet sätt uttömmande, men har lärt oss mycket. Vi hoppas att det kan få vara en hjälp för andra som också är intresserade av heder.

Vi vill tacka vår handledare Mats Hilde för dina synpunkter och hur du fick oss att känna det som att vi kom på allt det bra själva. Vi vill även tacka alla andra som på olika sätt har bidragit med idéer, tips, genomläsning och andra tankar. Framför allt vill vi tacka deltagarna i vår fokusgruppintervju och vår enskilda intervju för att ni var med. Vi kommer ur den här processen lite klokare.

Innehållsförteckning

Förord	s. 2
1. Inledning	s. 4
1.1 Problemformulering	s. 5
1.2 Studiens syften	s. 6
1.3 Frågeställningar	s. 6
2. Tidigare forskning	s. 7
2.1 Tankar kring hedersideologin: kartläggande studie samt killars perspektiv	s. 7
2.2 Omdebatterad heder	s. 9
3. Vårt teoretiska ramverk	s. 11
3.1 Socialkonstruktivistiskt perspektiv	s. 12
3.2 Socialiseringsprocessen och social kontroll	s. 12
3.3 Klass, respektabilitet och kapitalarter	s. 13
4. Metod	s. 15
4.1 Val av metod	s. 15
4.2 Urval	s. 16
4.3 Studiens genomförande	s. 17
4.4 Metodens förtjänster och begränsningar	s. 18
4.5 Studiens tillförlitlighet	s. 19
4.6 Analys av insamlat material	s. 21
4.7 Etiska överväganden	s. 22
5. Resultat och analys	s. 23
5.1 Att konstruera heder	s. 23
5.2 Offer och förövare	s. 28
<i>Kategorisering av och fördomar kring heder</i>	<i>s. 28</i>
<i>Familjens roll samt definition av förtryck</i>	<i>s. 31</i>
5.3 Hur upprätthålls och vidmakthålls heder?	s. 34
5.4 Centrala aspekter i arbetet med våld och förtryck i hederns namn	s. 37
6. Sammanfattning och avslutande diskussion	s. 42
Referenslista	s. 46
Bilaga 1	s. 49

1. Inledning

Att vara hederlig är något gemene man strävar efter. Vi får från tidig ålder lära oss att visa respekt för varandra och sätter stort värde i att följa de moraliska koder som råder i samhället. I rättegångssalen svär vi på heder och samvete, till skillnad från många andra länder där praxis är att svära på en helig skrift. Synonymer till ordet hederlig inkluderar ord som ärlig, rakryggad, karaktärsfast, schysst, omutlig, rättrådig, rejäl och ordentlig, ord som alla är en beskrivning av en bra människa. Det senaste decenniet har dock begreppet heder kommit att få en negativ klang i Sverige, tätt sammankopplat med våld och förtryck. Bilder av unga kvinnor, och ibland också män, dödade i hederns namn, har flimrat förbi på tv-skärmarna och i tidningarna. Somliga har fallit i glömska, medan andra gjort ett bestående intryck och förändrat hur det svenska samhället arbetar med hedersfrågor.

Som blivande socionomer anser vi det vara viktigt att förstå vår samtid, för att på rätt sätt kunna möta de människor som en dag kommer att behöva vår hjälp. Heder har som sagt kommit att kopplas samman med något negativt och under vår utbildning har vi inte lärt oss tillräckligt mycket om det för att kunna skilja mellan det positiva och det negativa. Därför blir det svårt för oss att komma ut på arbetsmarknaden och vara till hjälp för människor som är utsatta för förtryck kopplat till heder, eftersom vi inte vet vad vi ska titta efter eller fråga om. Istället blir det ett farligt område, förbjudet att beträda för de icke invigda. Rädslan för att göra fel eller att vara politiskt inkorrekt tycks många gånger resultera i en okunskap om ämnet. Den okunskapen gör att vissa av de människor som är utsatta och begränsade kanske faller mellan stolarna därför att vi inte har förstått den problematik de lever i.

Den ökade vetskapen om att våld och förtryck förekommer i hederns namn är viktig, men våldet och förtrycket utgör inte hela bilden av vad heder är för något. I forskning kring heder beskrivs det som ett av de mest svårfångade sociala begreppen, där det saknas konsensus om betydelse och innebörd (NCK, 2014; Wikan, 2004). Kunskapen om hur heder konstrueras och förståelse för de sammanhang där människor på olika sätt upplever förtryck i hederns namn behöver också öka. Vår ambition är att undersöka hur begreppet heder definieras och konstrueras av yrkesverksamma. Vi har i detta arbete intervjuat yrkesverksamma som idag särskilt arbetar med ämnet, och vill här dela med oss av deras bild av heder, med förhoppningen om att det ska öka förståelsen hos er som läser vår studie. Då de personer vi har intervjuat framför allt arbetar med och kommer i kontakt med utsatta människor, kommer fokus i analysen att ligga på den

negativa sidan av heder. Detta trots att våra intervjupersoner alla är överens om att den grundläggande och egentliga meningen av heder är något positivt.

1.1 Problemformulering

Att få något tydligt grepp om vad heder exakt är för något är svårt. Det är något abstrakt, något som tycks sväva ovanför grupperna som finns i samhället. När det kommer till problematiken kopplad till heder råder det delade meningar om hur den ska konstrueras och förklaras. Vissa personer i debatten säger att våldet faller inom mäns våld mot kvinnor generellt och att det inte går att koppla samman med någon kultur (Larsson & Englund, 2004). Andra debattörer att den kulturella aspekten inte går att bortse ifrån och att ett intersektionellt perspektiv gör problematiken alltför abstrakt, vilket leder till en alltför vag och försiktig diskussion kring det våld och förtryck som utövas i hederns namn (Grutzky & Åberg, 2013).

I vår studie har vi intresserat oss för hur yrkesverksamma beskriver heder. Vad är heder för dem? Kopplar de heder med något positivt eller något negativt eller båda delar? Hur stöter de på heder i sitt arbete? Anser de att de finns olika sätt att se på heder och vem eller vilka gör i sådana fall tolkningen av vad som är rätt och vad som är fel? Hur anser de att heder upprätthålls och vidmakthålls? Vi vill även undersöka om, och i sådana fall hur, deras bild av heder påverkas av olika sociala kategorier, i vårt fall kön, etnicitet och sexualitet. Får någon kategori mer utrymme och betydelse framför andra? Läger deltagarna i vår studie olika vikt vid respektive kategori och kan det då i så fall kopplas samman med deras yrkesbakgrund? Varför tror de att heder så ofta kopplas samman med dess negativa konsekvenser och vad är viktigt för yrkesverksamma att tänka på i arbetet med våld och förtryck i hederns namn?

Som ingång till denna studie behövs en grundläggande förståelse för vad hederns funktion i samhället kan tänkas vara. Guerra, Giner-Sorolla och Vasiljevic (2012) presenterar i sin artikel *The importance of honor concerns across eight countries* en studie över hur urvalsgrupper från åtta länder ser på heder. Författarna hänvisar till Pitt-Rivers, som föreslår tre grundläggande funktioner för heder:

1. att det vägleder hur man dömer och moraliskt utvärderar andra,
2. det påverkar ens eget agerande i samhället,
3. det är ett mått på social status.

Heder, skriver författarna vidare, är alltså en individs självbild och samtidigt en representation av individens värde i den sociala gruppen. Respekten, eller den bristande respekt, som andra visar oss, blir en bild av hur vi uppfattas av andra. I den sociala gruppen skapas ett system av normer och värderingar som påverkar alla individer i gruppen. Hedern upprätthålls genom en yttre social kontroll och av att värderingarna i gruppen internaliseras av individen. Även önskan att vara respektabel, ett begrepp som vi kommer förklara närmare i avsnitt 3.3 *Klass, respektabilitet och kapitalarter*, spelar in. Den önskan att uppnå respektabilitet och åtnjuta social status inom gruppen präglar hur vi talar, vem vi talar med, vad vi studerar, hur vi klassificerar andra och hur vi vet vilka vi är. Heder blir en integrerad del av gruppens sociala identitet och det som Durkheim definierar som “det kollektiva medvetandet” (se vidare avsnitt 3.2 *Socialiseringsprocessen och social kontroll*).

Hur heder konstrueras samt vidmakthålls inom kollektivet och vilka konsekvenser det kan leda till på individnivå, är några av de saker vi kommer att gå in på och undersöka i denna studie. Genom att intervjua yrkesverksamma inom socialt arbete och ta del av deras förståelse och erfarenhet av heder, hoppas vi kunna teckna en klarare bild av hur hederns ansikte konkret kan se ut.

1.2 Studiens syften

I den här uppsatsen använder vi oss av två syften. Första syftet är att undersöka konstruktionen av heder och hur anställda inom verksamheter som bedriver socialt arbete beskriver och definierar begreppet. Vi vill lyfta fram de anställdas egna erfarenheter kring hur hederns ansikte ser ut i deras arbete och ta reda på om, och i sådana fall hur, olika sociala kategorier, så som kön, sexualitet och etnicitet, kan tänkas påverka den bild av hedern som beskrivs.

Det andra syftet är att lyfta fram hur de yrkesverksamma beskriver att heder upprätthålls och vidmakthålls, samt vad de anser vara mest centralt i arbetet kring våld och förtryck i hederns namn.

1.3 Frågeställningar

- Hur beskriver och definierar de anställda heder?
- Hur påverkar olika kategorier, såsom kön, etnicitet och sexualitet, den definition som görs?
- Hur upprätthålls och vidmakthålls heder?

- Vad anser de anställda vara mest centralt i arbetet med våld och förtryck i heders namn?

2. Tidigare forskning

I detta avsnitt kommer vi att redogöra för olika studier som försöker definiera heder samt våld och förtryck i heders namn. Även studier som redogör för hur debatten kring heder och hedersrelaterad problematik har förts i Sverige under det senaste decenniet kommer att presenteras. I den studie som vi inleder med att presentera har författarna satt upp ett visst antal kriterier för att en person (huvudsakligt fokus ligger på tjejen) ska räknas leva under hedersrelaterade normer och begränsningar. Som komplement presenterar vi också en studie som utgår från killars, som lever i hedersrelaterade sammanhang, perspektiv och behandlar deras syn på heder. Vi presenterar slutligen olika perspektiv på hur heder och problematik kopplad till heder bör förstås och förklaras.

2.1 Tankar kring hedersideologin: kartläggande studie samt killars perspektiv

Under ledning av Astrid Schlytter och på uppdrag av Stockholms stad presenterades år 2009 en kartläggande studie ”av det hedersrelaterade våldets omfattning och karaktär i Stockholm, samt sådana hedersrelaterade inskränkningar som begränsar barns, ungdomars och kvinnors personliga rörelsefrihet” (Schlytter et al., 2009:2). Studien är uppdelad i två delar och består dels av en enkätstudie bland elever i årskurs nio med 2300 respondenter, och dels en granskande aktstudie av ärenden inom socialtjänsten i Stockholms stad. Aktstudien genomfördes på ärenden gällande ungdomar som under år 2006 var aktuella för omhändertagande på grund av brister i hemförhållandena, sjuutton tjejer respektive elva killar. Studiens övergripande syfte var att urskilja den grupp ungdomar som lever under hedersrelaterade normer och begränsningar.

I resultatet för enkätstudien skriver författarna att det inte finns några ”självklara sätt att definiera vad hedersrelaterade normer och begränsningar är” (Schlytter et al., 2009:94). Urskiljandet av den grupp ungdomar som lever under sådana förhållanden blir därför ett direkt resultat av den definition som till exempel en socialsekreterare väljer att göra. I studien har definitionen gjorts utifrån en trappmodell (se *figur 1*) och för att som tjej räknas till gruppen som lever under hedersrelaterade normer och begränsningar krävs att kriterierna i de tre första trappstegen uppfylls.

		7 %	Begränsningar, hot & våld i ett hedersrelaterat sammanhang
		11 %	Hedersrelaterad sexuell kontroll och ett villkorat deltagande i samhället
	16 %		Uppfyller kriterier för sexuell kontroll inom ett hedersrelaterat sammanhang
23 %			Oskuldsnormer = uppfyller nödvändiga med ej tillräckliga kriterier

Figur 1: Trappmodell (Schlytter et al., 2009:10)

Kriterier i de tre första trappstegen motsvarar att en tjej i enkäten har svarat att:

1. Deras föräldrar förväntar sig att de *väntar med sex tills det att de gifter sig*.
2. De av sina föräldrar *inte ovillkorligt tillåts ha ett förhållande med jämnåriga av motsatt kön*.
3. Att de utöver punkt 1 och 2 svarat att de antingen *inte tillåts att välja framtida partner själv* och/eller att de har *starka begränsningar avseende vänskapligt umgänge med det motsatta könet*.
4. Att de utöver punkt 1, 2 och 3 även har *restriktioner när det gäller deltagande i skola och/eller i vanligt förekommande fritidsaktiviteter* (Schlytter et al., 2009:94).

I studien framgår att 11 % av tjejerna lever under hedersrelaterade normer och begränsningar varav 7 % varit med om kontroll samt hot och/eller våld. Kriterierna för killar ställs upp något annorlunda. Killar behöver, till skillnad från tjejerna, inte uppfylla kriterierna i både punkt 1 och 2 för att de ska räknas leva i förhållanden med hedersrelaterade normer och begränsningar. För killar krävs att tre av de fyra begränsningarna som ställs upp i punkt 1-3 uppfylls samt uppfyllelse av de restriktioner som ställs upp i punkt 4. Kravet om att vara oskuld vid giftermål ställs således främst på tjejer. Studien visar att 4 % av killarna lever i förhållanden med hedersrelaterade normer och begränsningar, 3 % av dessa uppfyller även kriterierna motsvarande kontroll samt hot och/eller våld.

Av de sjuutton tjejer respektive elva killar som under år 2006 var aktuella för omhändertagande på grund av brister i hemförhållandena bedöms nio tjejer respektive två killar leva i ett hedersrelaterat sammanhang. Denna bedömning görs för tjejer efter nio uppställda kriterier, vilka är något mer specificerande än de fem kriterier som ställdes upp i enkätstudien. För killarna är

kriterierna inte lika tydligt uppställda och fokuserar, utöver hans eget liv, också på hans påverkan och förväntningar på andras liv, då framför allt hans systrar. Vid handläggning av ärendena på socialtjänsten har två ärenden rörande tjejer bedömts hedersrelaterade. I två ytterligare ärenden har situationen beskrivits som hedersrelaterad, men saknar användning av ordet heder. I de två fall som rör killar gör socialtjänsten bedömningen att inget av fallen är hedersrelaterat, men beskrivningarna i ett av ärendena passar in i den hedersrelaterade kontexten.

I hederns skugga - de unga männens perspektiv skriven av Dilek Baladiz (2009), är en sammanställning av intervjuer om heder som författaren har genomfört med tio killar mellan 15 och 23 år. Killarna kommer från olika hedersrelaterade sammanhang och boken vill lyfta fram deras perspektiv: hur de ser på familj, framtida partner och äktenskap, religion och kultur, samt sexualitet och sexuell läggning. Författaren lyfter fram att det finns en dubbelhet i hur många av killarna relaterar till heder och familj. Några av killarna anser det inte vara viktigt att deras framtida partner är oskuld när de gifter sig, så länge hon inte har ett dåligt rykte. Många av killarna uppvisar också större acceptans gentemot sin framtida partner, men mindre mot sina systrar.

2.2 Omdebatterad heder

Åsikterna kring heder och hedersrelaterat våld och förtryck går vitt isär. I Larsson och Englund (2004) antologi *Debatten om hedersmord - feminism eller rasism*, diskuterar nio författare den debatt som uppstod efter mordet på Fadime Sahindal år 2002. En debatt som, enligt författarna, spårade ur då den la allt fokus på den så kallade "kulturanthropologiska förklaringsmodellen", något som stigmatiserade en hel folkgrupp (kurderna) och tog bort fokus från den egentliga problematiken, nämligen mäns våld mot kvinnor. De olika författarna skiljer sig något gällande perspektiv och infallsvinkel, men huvudtemat är detsamma: "debatten präglades av kulturrasistiska och etnocentriska föreställningar om 'vi' och 'dom' - föreställningen att det finns en närmast andlig skillnad mellan jämställda nordbor och kulturellt opålitliga invandrare från Mellanöstern" (Larsson & Englund, 2004:7).

Detta tema, och hela den debatt som har förts kring hedersideologin under de senaste åren i Sverige, är något som författarna Grutzky och Åberg (2013) i sin bok *Heder och samvete – en bok om hederskulturer i Sverige*, är kritiska till. Enligt författarna har en kulturell relativism utvecklats hos svenska myndigheter under de senaste decennierna, vars grundinställning är att

människor från andra länder ska mötas med respekt. Dock menar författarna att detta gjorts, och fortfarande görs, på bekostnad av de mänskliga rättigheterna. Själva jämför de hederskultur med ett maffiasystem och skriver att det är ”rätt att kritisera religioner, kulturer och traditioner som inte ger människan hennes fulla rättigheter” (a.a.:61). De ser en fara med att mångfaldsdebatten, enligt dem, siktat in sig på människors bakgrund istället för standpunkt.

Enligt Grutzky och Åberg (2013) går det att urskilja fyra skilda perspektiv i hedersdebatten: *universalistiskt*, *partikularistiskt*, *de drabbades* och det *intersektionella perspektivet*. I det förstnämnda talas om könsmaktsordning och patriarkalt våld i allmänhet. Inom det partikularistiska perspektivet läggs förklaringarna till problematik kopplad till heder på individnivå. Norm- och värdesystem får fokus inom de drabbades perspektiv och kulturtillhörighet anges som en förklaring till hedersrelaterade handlingar. Det intersektionella perspektivet väger in ett flertal bakomliggande faktorer, så som kön, klass och etnicitet, till dessa handlingar, vilket författarna menar för diskussionen kring heder och hedersproblematik till en abstrakt nivå. I Larsson och Englunds (2004) antologi skulle Grutzky och Åberg troligtvis placera författarnas standpunkter under universalistiskt, partikularistiskt och intersektionellt perspektiv. Enligt Englund (2004), en av antologins författare, har debatten kring hedersmord och hedersrelaterade sammanhang gjort den strukturella rasismen i samhället osynlig när allt fokus lagts på kulturen. Författaren skriver vidare att det visst kan vara så att kvinnor från Mellanöstern många gånger är mer utsatta än kvinnor i Sverige i allmänhet. “Det är förvisso sant, men att det skulle vara avhängigt av ålderdomliga kulturella seder som bara är förbehållet svartmuskiga män är en grov förenkling. Våld mot kvinnor sker överallt hur det än kommer till uttryck. Även etniska svenskar mördar kvinnor och barn. Det måste vi komma ihåg” (Englund, 2004:55).

Kamali, en annan av författarna i antologin, skriver i sitt kapitel om media och experternas roll i hur heder framställs. Han skriver om tre grupper som har fått lov att synas, bland annat professionella debattörer med invandrabakgrund, vilka han är kritisk emot. Han skriver att hans erfarenhet är att dessa personer vanligtvis är hängivet allierade till makteliten i majoritets-samhället. “Dessa aktörer ingår i en västcentrisk hegemoni som tvärtemot vad de själva hävdar huvudsakligen reproducerar ‘vi’ och ‘dom’-tänkandet och förstärker den strukturella eller institutionella diskrimineringen i samhället” (Kamali, 2004:31). Han beskriver vidare hur det är ett “förödande misstag” att gruppera dessa mord efter förövarens och offrets etnicitet och

“kulturella bakgrund”. Ett misstag som förstärker utanförskap, diskriminering och som underminerar demokratin.

Grutzky och Åberg (2013) skriver istället att de perspektiv som antologins författare står för, skapar en rädsla för att konkret ta tag i hedersproblematiken. Författarna menar att om vi ska ”kunna göra någonting åt hedersförtrycket måste vi också definiera det vi pratar om. Det krävs en beskrivning av logiken som reglerar den här typen av förtryck” (a.a.:127), vilket också tydligt framhåller deras egen ståndpunkt: att hedersförtryck är en speciell form av förtryck. Detta går i sin tur emot uppfattningen att det skulle vara rasistiskt och stigmatiserande att benämna hedersförtrycket som en särskild typ av förtryck. Vidare hänvisar författarna till Devin Rexvid, forskare i socialt arbete vid Umeå universitet, som särskilt arbetat med kartläggning av hedersrelaterat våld och förtryck. Rexvid uttrycker följande: ”Det kan innebära både en personlig och politisk risk att driva hedersfrågan. Beskyllningar om rasism och fobier kommer ofta som brev på posten. Det finns en politisk försiktighet i hanteringen av frågan om hedersförtryck” (a.a.:220).

3. Vårt teoretiska ramverk

I detta avsnitt presenterar vi den teoriram och de begrepp som vi valt att utgå från i analysen av vårt empiriska material. Det finns många teorier som vi skulle kunna applicera på det forskningsområde som vi har valt att fördjupa oss i, men under arbetets gång har vi fått hänvisningar till passande förklaringssteori, både genom personer vi kommit i kontakt med och i studier vi läst. I samråd med vår handledare föll valet på begreppen socialisation, internalisering och social kontroll, vilka Émile Durkheim (2012) förklarar, respektabilitet och klass definierat av Beverly Skeggs (1997), som hämtat inspiration av Pierre Bourdieus (1994) teori om olika kapitalarter. Vi kommer att gå in mer specifikt på teorierna i avsnitten nedan. Då Durkheim i sina teorier är mer konsensusinriktad, anser vi Bourdieus och Skeggs teorier vara bra komplement, då deras teorier är konfliktinriktade. Vi anser att teorierna går att väva samman. Vi kommer även inledningsvis att gå in på att vår uppsats är skriven utifrån ett socialkonstruktivistiskt perspektiv.

3.1 Socialkonstruktivistiskt perspektiv

Som ett resultat av våra forskningsfrågor utgår vår uppsats ifrån ett socialkonstruktivistiskt perspektiv. Inom den socialkonstruktivistiska traditionen tas inte det direkta eller omedelbara som självklart (Wenneberg, 2010), vilket innebär att tillämpning av perspektivet medför ett kritiskt förhållningssätt och en kritisk infallsvinkel vid granskning och analys av verkligheten. Verkligheten benämns som socialt överenskommen och ses stå i ständig omförhandling. Det är själva görandet, det vill säga den process som skapar vår uppfattning kring hur någonting är, som står i perspektivets fokus (Jönson, 2010). Frågor kring kategorisering och kategoriseringsprocesser blir därmed centrala utgångspunkter för en analys som utgår från det socialkonstruktivistiska perspektivet.

3.2 Socialiseringsprocessen och social kontroll

Heder skulle kunna beskrivas som en form av socialisation. Inom sociologin används begreppet för att beteckna den process individen genomgår när hen internaliserar ”samhällets eller gruppens vedertagna beteendemönster, normer, regler, värden och sedvänjor, en process som börjar i spädbarnsåldern och pågår hela livet” (NE, 2014). Sociologen och filosofen Émile Durkheim (2012) beskriver i sitt verk *Sociologins metodregler* socialiseringsprocessen som en form av socialt tvång och liknar det vid hur ett barn uppfostras av sina föräldrar att passa in i samhället. “Vi tvingar det till renlighet, lugn och lydnad; senare tvingar vi det för att det skall ta hänsyn till andra samt respektera sedvänjor och konventioner, vi tvingar det att arbeta etc., etc.” (a.a.:90). Han fortsätter att beskriva hur tvånget efter en tid inte längre märks då det istället har gett upphov till vanor och inre tendenser, vilket gör tvånget inte längre behövs. Barnet har internaliserat de vedertagna beteendemönstren och utifrån denna internalisering som alla människor går igenom, vilken ger upphov till sociala faktum (eller kollektiva föreställningar), dyker en rad sociala fenomen upp som sociologen kan undersöka. Ett socialt faktum kan kännas igen på att det kan utöva en tvingande makt på individen. Närvaron av makten känns, enligt Durkheim, igen på att det antingen finns någon bestämd sanktion, eller att detta faktum “gör motstånd mot varje individuellt försöka att besegra det” (a.a.:93).

Durkheim (2012:96) definierar fenomenet som sådant: “Ett socialt faktum är varje handlingssätt, konsoliderat eller ej, som kan utöva ett yttre tvång på individen; eller också, som

är allmänt överallt i ett givet samhälle och samtidigt har en egen existens, som är oberoende av detta faktums individuella yttringar”.

Boglund, Eliaeson och Månson (2014) förklarar Durkheims tankar och beskriver hur han urskiljer tre typer av sociala fakta som skiljer sig åt beroende på hur påtagliga och beständiga (“kristalliserade” och “konsoliderade”) de är. Mest beständiga är de morfologiska fakta, alltså sociala fenomen med materiella aspekter, så som landskap, städer, hus, rum, befolkningsstruktur och kommunikationsmönster. Den andra typen av fakta är sociala institutioner, så som språk, normer, teorier, seder och bruk. Dessa fakta är mindre konsoliderade och också sociologins mest centrala ämnesområde. Den tredje typen av fakta, som är minst beständig och svårast att studera objektivt, kallar Durkheim “sociala strömningar”, vilket är “de intensiva men kortvariga känslor av hänförelse, vrede eller skräck som kan uppstå i en folksamling” (a.a.:275).

För att kunna undersöka sociala fakta behöver man, enligt Durkheim, se till både individen och det kollektiva medvetandet. Han skriver att den mänskliga naturens allmänna kännetecken möjliggör utformningen av det sociala livet. Men det som framkallar eller ger det sociala livet dess särskilda form, är inte vissa tillstånd hos enskilda medveten. De kollektiva föreställningarna, sinnesrörelser och tendenser skapas av de yttre villkoren för den sociala gruppen som helhet. Utan tvivel, skriver Durkheim (2012:178) vidare:

...kan de förverkligas endast om individerna inte sätter sig emot dem, men dessa utgör bara det obestämda material som den sociala faktorn bestämmer och omvandlar. De bidrar uteslutande med mycket allmänna tillstånd, med vaga och formbara böjelser, som i sig själva inte skulle kunna anta de definierade och komplexa former som kännetecknar de sociala fenomenen - för det krävs att andra agenter ingriper.

3.3 Klass, respektabilitet och kapitalarter

Hur socialisation och internalisering påverkar kategorisering och identifiering av individen, är också något som Beverley Skeggs teoretiserar kring med hjälp av begreppet respektabilitet, vilket presenteras i hennes verk *Att bli respektabel* (Skeggs, 1997). Skeggs förklarar respektabilitet som något som “präglar vårt sätt att tala, vem vi talar med, hur vi klassificerar andra, vad vi studerar och hur vi vet vilka vi är (eller inte är)” (a.a.:9). Skeggs har en feministisk utgångspunkt och använder respektabilitet som ett analysredskap för att “återinföra klass i feminist- och kulturteorin” (a.a.:11). Författaren poängterar dock att den teorin hon utgår från kan användas på andra grupper, förutsatt att dessa grupper på något sätt lever i respektabilitetens

närhet. ”I respektabiliteten ingår omdömen som har att göra med klass, ras, kön och sexualitet, och olika grupper särskiljs genom deras möjligheter att ge upphov till, motsätta sig och uppvisa respektabilitet” (a.a.:11). Skeggs menar att ansvar är respektabilitetens främsta kännetecken, att ansvarstagande ger respektabilitet. Ansvarstagandet uppvisas genom visst beteende, uppförande och utseende samt genom omsorg om och förpliktelser gentemot andra.

Teorin kring respektabilitet nämndes i den studie genomförd av Schlytter et al. (2009) vilken vi tidigare refererat till. Vi har valt denna teori, då vi tycker att respektabilitet och heder är fenomen som går in i varandra. Vi är medvetna om att Skeggs har en feministisk utgångspunkt och att hennes studie enbart handlar om kvinnor, något som heder inte gör. Våld och förtryck i hederns namn sammankopplas dock ofta till könsstereotypa normer och värderingar, något vi försöker att problematisera i vår analys. Vi anser Skeggs teori vara användbar i detta problematiserande, då respektabilitet berör både mäns och kvinnors värld. Att anses respektabel, eller hedervärd som vi kommer att gå in på, är något som vi tror att både män och kvinnor strävar efter. Skeggs teorier bygger också på Bourdieus klassteori, vilket vi går närmare in på nedan, teorier som vi anser hjälper oss att förklara det fenomen vi undersöker.

I Bourdieus teorier om klass är det framför allt ”kapitalrörelser i det sociala rummet” (Skeggs, 1997:20) som Skeggs hämtar inspiration till sin teori om respektabilitet ifrån. Bourdieu (1994) talar om olika kapitalarter: fysiskt, ekonomiskt, kulturellt och socialt kapital. Dessa olika egenskaper kan förvandlas till symboliskt kapital beroende på hur de uppfattas av andra personer, av Bourdieu kallade ”sociala agenter”. De sociala agenterna kan urskilja dessa egenskaper och erkänner samt ger dem ett värde. Bourdieu ger vidare som exempel att hedern är ett symboliskt kapital i Medelhavssamhällena. Hedern grundar sig på ryktet, med vilket menas ”den föreställning som andra gör sig av hedern eftersom de har samma uppfattningar om vilka egenskaper och beteenden som är aktningsvärda eller vanhedrande” (a.a.:97).

Skeggs (1997) teori kring respektabilitet bygger på en elva års lång etnografisk studie genomförd på arbetarklasskvinnor i England. Dessa kvinnor gick omvårdnadskurser med inriktning på hemvård, sjukvård och socialt arbete. Kursernas syften var att vidmakthålla ”en »respektabel« familjekultur och kursplanen drar upp riktlinjer för vilka beteenden, personlighetsdrag, normer och förväntningar som är »lämpliga« i samband med omvårdnad” (a.a.:103). Författaren skriver vidare att det som eleverna tränades i var att utöva omvårdnad inom rätt inramning. De stod under ständig granskning och genom att ges de ”rätta” praktikerna,

gavs de också en möjlighet att “känna igen och producera sig själva som subjekt i linje med andras normer och omdömen” (a.a.:107). Dessa normer blev bidragande till att skapa själva måttet av respektabilitet och leder till att kvinnorna i sin strävan att bedöma bra och dålig praktiker, själva blir klassificerade utefter hur respektabla de är. Att inte vara respektabel, menar Skeggs (1997:12), innebär att en person har ett “lågt socialt värde och svag legitimitet”. Att uppfattas som respektabel blir för kvinnorna i Skeggs studie något eftersträvansvärd, de har en önskan om att bli värdesatta. Processen handlar om hur kvinnorna formas och begränsas utifrån omgivningens förväntningar och uttalade krav.

4. Metod

Vi kommer i detta avsnitt presentera den metod vi har valt för att samla in materialet till vår studie. Vi kommer också att beskriva den urvalsprocess vi har gått igenom samt utefter vilka kriterier vi har valt och tillfrågat personer att medverka i våra intervjuer. Därefter följer hur studien genomfördes, dess upplägg samt metodens förtjänster och begränsningar. Vi går vidare med att diskutera studiens tillförlitlighet och vår egen roll som genomförare. Slutligen presenterar vi hur vi har valt att analysera vårt material och avslutar med etiska överväganden.

4.1 Val av metod

Då fokuset i våra forskningsfrågor ligger på hur heder beskrivs och konstrueras har vi valt att utgå från kvalitativ metod, vilken sätter respondenternas perspektiv i fokus och normer och värderingar i ett sammanhang. Vår ambition är att genom studien få en djupare förklaring av och förståelse för hedersbegreppet i sig. Hade vårt syfte istället varit att kartlägga hur utbredd problematik kopplad till heder är, hade en kvantitativ metod varit mer lämplig (Ahrne & Svensson, 2011). Inom kvalitativ metod finns en mängd olika datainsamlingsmetoder. Vår huvudplan var att, utöver litteraturstudier, använda oss av en fokusgruppsintervju. Fokusgrupper är en form av gruppintervju som syftar till att diskutera ett specifikt ämne (Bryman, 2011). Vi övervägde i den inledande fasen av arbetet att använda oss av enskilda intervjuer, även de kvalitativa, men kom fram till att fördelarna med en fokusgruppsintervju vägde över i relation till vårt syfte. De personer som bjöds in till fokusgruppen representerade skilda verksamheter som arbetar med hedersfrågan från olika perspektiv. Vår tanke var således att kunna använda oss av

gruppdynamiken och att de olika perspektiven skulle ge ett djup åt diskussionen som vi inte trodde vi skulle kunna få på samma sätt genom enskilda intervjuer. Dock fick vi två återbud samma dag som intervjun skulle äga rum och vi har därför valt att komplettera vår fokusgruppsintervju med en enskild intervju med en av de två personer som fick förhinder. Vår ambition var även att göra en enskild intervju med den andre personen men hen hade tyvärr inte möjlighet till detta.

4.2 Urval

Dahlin-Ivanoff (2011) skriver att metoden fokusgrupp inte är användbar om ämnet som diskuteras inte är välbekant för målgruppen. Då syftet med uppsatsen är att ta reda på de yrkesverksammas uppfattning och beskrivning av heder, begränsades vårt urval. Kriteriet vi ställde för vår urvalsgrupp var att personerna i sitt arbete möter människor som lever i ett hedersrelaterat sammanhang. För att få tips på personer och verksamheter som uppfyllde detta kriterium kontaktade vi Christina Malmqvist, som särskilt arbetar med hedersrelaterade frågor på Kriscentrum i Lund. Utöver de namn vi fick från Christina, valde vi ut tre verksamheter som av Länsstyrelsen Skåne under året 2013 (Länsstyrelsen Skåne, 2014) tilldelats pengar för deras arbete att motverka hedersrelaterat våld och förtryck. En av de tillfrågade verksamheterna fick vi inte något svar ifrån och en blev vår länk till ett föreläsningsspass som var en del av en utbildning för ett kompetensteam för hedersrelaterat våld och förtryck. I kompetensteamet ingår personer från olika verksamheter, bland annat skolkuratorer, barnmorskor, sjuksköterskor och socialsekreterare. Då vi under föreläsningsspasset gavs möjlighet att presentera vår uppsatsidé fick vi kontakt med personer som sedermera ingick i vår fokusgrupp. Utifrån den verksamhet som bjöd in oss till föreläsningstillfället blev det en såkallad snöbollseffekt (Bryman, 2011). Totalt tillfrågade vi elva olika verksamheter, varav fyra medverkat i vår studie och tre ingick i fokusgruppintervjun. En av deltagarna i fokusgruppen tog även med sin socionomkandidat som var på praktik där under våren.

Totalt antal medverkande i vår studie var fem personer. Deltagarna kommer från skilda verksamheter och projekt som på olika sätt arbetar med heder och våld och förtryck i hederns namn. I fokusgruppsintervjun deltog Maria, kvinnofridssamordnare, Anna, projektledare och projektsamordnare på Elektra, en verksamhet på Fryshuset som arbetar mot våld och förtryck i hederns namn, samt Eva, skolkurator. Anna hade även med sig sin socionomkandidat, Kristina.

Den enskilda intervjun genomfördes med Karin, anställd hos RFSL, som varit del av projektet heder.nu, en kartläggning av läget för hbt-ungdomar som på något sätt är utsatta för hedersförtryck i Skåne. Deltagarnas namn är fiktiva. Vi har medvetet valt att använda fem av de tio mest förekommande kvinnonamnen i Sverige. Att ge deltagarna namn syftar endast till att underlätta för läsaren om vem som säger vad. Namnen ska därmed inte associeras till visst ursprung eller kulturell bakgrund.

Vår ambition var att ha en varierad grupp, men vi inser också att alla deltagare i vår studie kommer med vissa grundantaganden och utgångspunkter. Maria är kvinnofridsamordnare, vilket givetvis gör att kvinnans offerroll blir mest aktuell i hennes beskrivningar. Karin jobbar med hbtq-frågor, vilket blir hennes utgångspunkt. Detta är saker vi har haft i åtanke i vår analys av materialet, men som vi också anser vara en viktig aspekt, då det inte går att komma ifrån att alla är färgade av de glasögon de bär.

4.3 Studiens genomförande

Bryman (2011) hänvisar till Morgan, som rekommenderar att forskare ska använda sig av mindre grupper i de fall då förväntningarna är att deltagarna i gruppen har mycket att säga. Morgan förespråkar även mindre grupper då temat som behandlas i diskussionen är komplext. Att heder och problematik kopplad till heder är något komplext hade vi, dels genom en allmän förförståelse samt vår inledande inläsning på ämnet, konstaterat. När vi fått ja till deltagande i fokusgruppsintervjun från fem respondenter, samtliga från olika verksamheter, tyckte vi att vi hade fått ihop en lagom grupp för samtal. Detta också då två av deltagarna bett om att få ta med sig varsin socionomkandidat. Att hitta ett tillfälle som passade tillräckligt många av de tillfrågade deltagarna är en av de svårigheter vi stött på under arbetets gång. Vid den första tiden vi föreslog var det endast en person som kunde närvara, varvid vi ändrade dag.

Sedermera kom dock, som tidigare nämnts, två återbud och endast en av deltagarna tog med sig sin socionomkandidat vid tillfället för fokusgruppsintervjun. I efterhand kan vi se att det hade varit rimligt att räkna med bortfall och att vi därför borde ha försökt samla ännu fler till intervjun. Samtidigt hade det då kanske blivit problematiskt om alla faktiskt hade kommit och gruppen hade blivit för stor. I utförandet av intervjun kan vi se att två timmar knappt räckte till för de fyra personer som var närvarande, frågan är hur utvecklade resonemang deltagarna hunnit föra om de hade varit dubbelt så många?

Fokusgruppsintervjun varade i ungefär en timme och fyrtio minuter, exklusive inledning och presentation av upplägg. Som underlag för samtalet hade vi förberett ett antal temafrågor (se *Bilaga 1*), vilka vi i förväg skickat ut till deltagarna för att de skulle ges möjlighet att tänka igenom frågorna innan samtalet. Som inledning presenterade vi oss själva, återupprepade syftet med intervjun och hur den skulle komma att användas i vår uppsats. Vi upprepade också de forskningsetiska principerna kring samtycke och konfidentialitet. Samtliga deltagare gav sitt samtycke till att vi fick skriva ut vilka verksamheter eller organisationer de representerade och godkände också att vi spelade in samtalet. Vi går igenom de forskningsetiska principerna mer genomgående i avsnitt *4.7 Etiska överväganden*. Vi bad deltagarna att vara så utförliga och konkreta som möjligt samt att ge varandra utrymme.

I den enskilda intervjun vi genomförde valde vi att ha samma underlag, det vill säga temafrågor, som vi hade i fokusgruppsintervjun. Detta för att få underlaget från intervjun så jämförbart som möjligt med den empiri vi redan hade samlat in genom fokusgruppen. Den enskilda intervjun varade i fyrtio minuter och genomfördes i RFSL:s lokaler. I denna intervju fick vi en mer aktiv roll då det bara var en deltagare. Den enskilda intervjun genomfördes efter fokusgruppsintervjun, vilket gjorde att vi på temafrågorna ställde några följdfrågor som dykt upp i fokusgruppsintervjun. De ursprungliga temafrågorna för intervjuerna var, som redan nämnts, dock desamma.

4.4 Metodens förtjänster och begränsningar

De främsta förtjänster vi ser med fokusgruppsintervjun är den gruppdynamik vi resonerade kring i avsnitt *4.1 Val av metod*, samt det faktum att deltagarna som bjöds in kom från olika verksamheter med olika perspektiv, vilket gav en bredd åt diskussionen. Deltagarna fick i intervjun möjlighet att koppla sina egna resonemang, beskrivningar och konkretiseringar av heder och hedersrelaterad problematik till de andra deltagarnas. Detta menar vi resulterade i att det mer blev ett samtal mellan deltagarna än ett samtal mellan enskild deltagare och oss som samtalsledare. Sådär i efterhand, med även den enskilda intervjun i bagaget, kan vi konstatera att detta möjliggjorde att vi inte behövde ställa så många frågor och att vi på så vis inte riskerade ställa ledande frågor utifrån svar vi inom vissa teman förväntade oss få.

Det som kan vara begränsande med fokusgrupper är bland annat att respondenterna “i en gruppssituation kan vara mer benägna än i en vanlig intervju att ge uttryck för kulturellt förväntade eller accepterade åsikter” (Bryman, 2011:464). Alltså att deltagarna helt enkelt svarar utifrån vad som är socialt accepterat. Efter samråd med vår handledare, försökte vi i största möjliga mån undvika denna begränsning genom att i några av våra samtalsfrågor be respondenterna utgå från konkreta fall och exempel. Dessa samtalsfrågor menar vi skapade förutsättningen för det samtal som fördes kring respondenternas verkliga uppfattning och beskrivning av heder. Att utgå från konkreta fall gjorde också att vi fick mer material som vi faktiskt kunde använda. En fara, som vår handledare pekade ut, var annars att materialet skulle bli för abstrakt för att dra några välgrundade slutsatser ifrån, då fenomenet heder i sig är ett abstrakt ämne.

Dahlin-Ivanoff (2011:72) skriver att diskussionen i en fokusgrupp ska ledas av “en erfaren gruppleddare som leder och stärker gruppen att dela med sig av sina erfarenheter”. Vi insåg redan vid val av metod våra egna tillkortakommanden i denna fråga då ingen av oss är erfarna gruppleddare. Det vi dock också tog till oss var det som författaren vidare skriver om gruppleddarens roll, nämligen att gruppleddaren själv inte bör vara expert på ämnet, utan att det är viktigt att “vara en bra lyssnare och att vara öppen för att lära sig av grupperna” (a.a.:77). Bryman (2011) skriver också om vikten av att låta gruppen själv styra diskussionen, samt att det finns fördelar med att ge “fria tyglar” till gruppen. Då har forskaren, enligt Bryman, en bättre möjlighet att hitta det som respondenterna själva anser vara viktigt och intressant att ta upp. Vår bristande erfarenhet av att leda kompensoades således, åtminstone delvis, av att vi lyssnade och lärde från de vi intervjuat. Deltagarna i intervjuerna var också tämligen självgående, vilket underlättade för vår roll som samtalsledare. I fokusgruppen försökte vi hålla koll på tiden och bytte med jämna mellanrum tema, ibland bad vi också deltagarna att göra förtydliganden eller att konkretisera vissa beskrivningar. I övrigt intog vi en lyssnande roll. I den enskilda intervjun fick vi vara mer aktiva och ställa fler frågor, men även där var intervjupersonen värtalig och självgående.

4.5 Studiens tillförlitlighet

Åsikter kring hur kvalitativ forsknings trovärdighet ska mätas går isär. Bryman (2011) hänvisar till Mason, som menar att de kriterier - *reliabilitet*, *validitet* och *generaliserbarhet* - som gäller

för kvantitativ forskning också ska gälla inom kvalitativ forskning. Lincoln och Guba, också refererade till i Bryman, föreslår dock två andra grundläggande bedömningskriterier för kvalitativ forskning, nämligen *tillförlitlighet* och *äkthet*. Vi finner det lämpligt att hålla oss till de kriterier som specifikt har anpassats efter kvalitativa metoder, och håller oss till Lincoln och Gubas kriterier i vår diskussion kring vår metods vetenskapliga kvalitet. Kriterierna för äkthet har enligt Bryman inte rönt något större inflytande. I vår övervägning är det därför, och på grund av utformningen av vår metod, mest aktuellt att diskutera kriterierna rörande tillförlitlighet.

Under tillförlitlighet beskriver Lincoln och Guba fyra delkriterier: *trovärdighet*, *pålitlighet*, *överförbarhet* samt *en möjlighet att styrka och konfirmera* (Bryman, 2011). För att öka studiers trovärdighet förespråkas en kombination av olika metoder, informationskällor och teoretiska perspektiv, något som benämns triangulering (Svensson & Ahrne, 2011). Tanken är att forskaren genom att studera ett och samma fenomen på olika sätt ökar chansen att i sina resultat komma fram till "det sanna". Vi har använt oss av olika forskningskällor, där vår fokusgruppsintervju samt vår enskilda intervju stått i fokus. Vår ambition har inte varit att komma fram till något som kan betraktas som mer sant än något annat, utan att få olika perspektiv på och beskrivningar av heder och problematik kopplad till heder. Vi har i vår analys varit noga med att sätta deltagarnas citat i respektive sammanhang och diskuterat så vi båda uppfattat citaten på samma sätt. Vid val av deltagare har vi, som tidigare nämnts, valt personer från olika verksamheter för att ge en bredd till vårt underlag. Som komplement till våra intervjuer har vi även läst flertalet rapporter, böcker och artiklar skrivna om ämnet.

Vårt syfte med detta arbete har varit att bättre förstå hur heder konstrueras. Vi vill dock ställa oss ödmjuka inför det faktum att vi betraktar fenomenet utifrån en viss position, med våra egna värderingar och moraliska ställningstaganden som färgar det vi ser. Ingen av oss anser oss ha varit utsatta för fysiskt våld eller förtryck i hederns namn, dock är vi präglade av det samhälle och den kultur vi är uppvuxna i, och av de normer som råder här. Det kommer alltid att påverka vårt sätt att förstå och uppfatta världen omkring oss. I detta arbete försöker vi att ställa oss utanför, att betrakta och beskriva det vi ser så neutralt och objektivt som möjligt. Vi inser dock att vi, som författare och utförare av studien, har ett tolkningsföreträde i den analys vi gör. Vi har klivit in i detta arbete med förväntningar och hypoteser. Våra frågeställningar är utformade på grundval av dessa antaganden, vilket får till följd att materialet vi har samlat in också i allra högsta grad är påverkat av våra grundantaganden. Vi är medvetna om detta, men vår ambition

har inte varit att hitta rätt eller fel, utan att försöka att öka vår egen förståelse av ett komplext fenomen, en förståelse som vi också i bästa möjliga mån önskar förmedla till andra.

I vår studie ingick fem deltagare, vilket är en förhållandevis liten grupp respondenter. För oss har undersökningens djup stått i fokus, istället för dess bredd. I förhållande till vårt urval har vi dock haft ambitionen att få in skilda perspektiv, vilket vi menar öka förståelsen för ämnets komplexitet. Vi har beskrivit den kontext vår studie genomförts i, samt problematiserat kring de utgångspunkter våra respondenter har. Detta för att, som Bryman (2011:355) uttrycker, ge andra en databas så de i sin tur kan “bedöma hur pass överförbara resultaten är till en annan miljö”. Vår studie svarar för hur deltagarna beskriver och definierar heder. För att i så liten mån som möjligt låta våra personliga värderingar påverka vårt material, har vi intagit en lyssnande roll i de intervjuer vi har genomfört. Vår teori valde vi efter att vi hade utfört intervjuerna, detta för att teorin inte skulle bli styrande i våra frågor och undvika att låta förutfattade meningar ha inflytande över materialet. Vi anser oss ha agerat i god tro rörande vår studie.

I detta kapitel redogör vi noggrant för alla faser i vår process. Då vi är två som genomför denna studie tillsammans har vi under processens gång kunnat granska varandra och se till att vi uppfattar och menar samma sak i de procedurer vi tillämpar, vilket vi menar ökar vår studies pålitlighet (Bryman, 2011).

4.6 Analys av insamlat material

Vi har transkriberat allt inspelat material och gjort merparten av detta tillsammans. En tidskrävande process men samtidigt ser vi fördelar med detta då vi redan i transkriberingsfasen kunde diskutera materialet och börja analysera det muntligt. Det transkriberade materialet kodades i olika teman: *positiv heder*, *negativ heder*, *kön*, *etnicitet och kulturell kontext*, *sexualitet*, *åtgärder*, samt *fördomar om heder*. Denna kodning har i huvudsak syftat till att för egen del lära känna vårt material. I vår analysprocess har vi utgått från våra frågeställningar. Syftet har varit att beskriva de yrkesverksammas bild av heder och det är den bilden vi vill försöka presentera.

Vi har valt att lägga fokus på de yrkesverksammas utsagor och beskrivningar av heder, varvid socionomkandidat Kristinas beskrivningar har uteslutits ur analysen. Dessa påverkade dock givetvis dynamiken i samtalet, vilket vi härmed vill poängtera och lyfta fram.

Vi har bearbetat materialet och sedan tolkat det med hjälp av olika teoretiska perspektiv och begrepp (se vidare avsnitt 3. *Vårt teoretiska ramverk*). Detta för att få en djupare och mer konkret förståelse för hur heder kan förstås och konstrueras. Vi har båda två läst merparten av litteraturen, samt skrivit samtliga delar av studien i samråd med varandra. Vi använder oss också av olika studier som undersöker problematik med koppling till heder för att se hur de där har definierat och använt hedersbegreppet.

4.7 Etiska överväganden

Tim May (2010) skriver att forskarens värderingar och intressen ofta, på ett omedvetet sätt, är styrande i forskningsprocessen. Att göra etiska överväganden är därför av största vikt för att bevara “integriteten, ärligheten och legitimiteten i forskningspraktiken” (a.a.:63). Inom samhällsvetenskaplig forskning finns vissa principer, utformade av Vetenskapsrådet (Vetenskapsrådet), att ta hänsyn till. Vetenskapsrådet ställer upp två grundläggande krav för att forskningen ska vara etiskt godkänd: *forskningskravet* respektive *individskyddskravet*. Det förstnämnda berör kravet på forskning i stort medan det andra, vilket också är det vi i detta avsnitt kommer att lägga mest tonvikt vid, sätter individer som berörs och deltar i forskningen i fokus. Individskyddet delas i sin tur upp i fyra huvudkrav: *informationskravet*, *samtyckeskravet*, *konfidentialitetskravet* och *nyttjandekravet*, vilka vi nedan kommer att resonera kring.

I vår första kontakt med de tilltänkta deltagarna till vår fokusgrupp redogjorde vi för vår studies syfte och undersökningens upplägg. I några fall skedde detta via mail, medan andra kontaktades per telefon och personligt möte vid föreläsningsspasset. De deltagare som fick informationen muntligt fick den sedan också skriftligt via mail. Alla deltagarna fick även information om att deltagandet var på frivillig basis och att de närhelst under tiden för intervjun kunde välja att avbryta, samt information om vilka frågor vi skulle samtala kring. Detta menar vi uppfyller de principer som Vetenskapsrådet ställt upp för informationskravet och samtyckeskravet.

Det material vi fått in under våra intervjuer har behandlats med största försiktighet. Ljudfilerna har raderats och det transkriberade materialet förvarats på ett sådant sätt att endast vi som forskare, och vår handledare, haft möjlighet att komma åt det. Samtliga deltagare har samtyckt till att vi skriver ut vilken organisation eller verksamhet de representerar. Vi har dock valt att avidentifierat våra deltagare till namn, då detta inte är av vikt för resultatet. Genom

vidtagande av dessa åtgärder menar vi oss uppfylla konfidentialitetskravet. Slutligen har nyttjandekravet uppfyllts genom att vi har informerat våra respondenter om att det material vi genom vår undersökning har samlat in endast kommer användas till denna studie. Vi kommer också att skicka ut det färdiga arbetet till våra respondenter.

5. Resultat och analys

I detta avsnitt kommer vi att gå igenom vår empiri vilken vi har samlat in genom en fokusgruppsintervju samt en enskild intervju. Våra deltagare ger till viss del lika och till viss del skilda beskrivningar av heder och det våld och förtryck som utövas i hederns namn, något som vi återigen menar speglar ämnets komplexitet. Vi kommer nedan att presentera de beskrivningar som de yrkesverksamma ger och har efter bästa förmåga försökt att inte låta någon beskrivning eller infallsvinkel stå över någon annan. Vi inleder med att gå igenom hur deltagarna i vår studie menar att heder konstrueras för att sedan redogöra för de reflektioner som görs kring offer och förövare. Därefter kommer vi att komma in på hur heder upprätthålls och vidmakthålls, för att slutligen beskriva åtgärder och hur våra respondenter beskriver den bristande kunskap som, enligt dem, råder på ämnet.

5.1 Att konstruera heder

Som första fråga i våra intervjuer, fick respondenterna reflektera över vad heder är för något. Vi avgränsade frågan till att handla om hedersbegreppet i sig. Anna sätter dock ord på den tolkning och felassociation som deltagarna i fokusgruppen menar att många ofta gör:

Men alla som säger hederskultur, dom menar den kultur där kvinnor förtrycks och dödas och inte får göra vad de vill, det är inget jag... Jag ser ingenting hederligt med det överhuvudtaget. Och särskilt när folk uttrycker sig klumpigt och säger 'vi måste få bort hederskulturen från Sverige'. Jamen, varsågod, ska vi alla bli rånare och ljuga och liksom backstabbers, för det är så jag föreställer mig en kultur utan heder.

Citatet speglar den uppfattning samtliga deltagare i vår studie tydligt förmedlade: att heder sett till dess egentliga betydelse är något positivt, men att begreppet idag ofta tolkas och används i negativa termer och sammanhang. Att ha ett samhälle helt utan heder skulle, som Anna påpekar, leda till ett moraliskt förfall, därför att heder egentligen är just positivt. Hon säger: "För mig

betyder heder, alltså det är det som gör att det går skilja på rätt och fel och att liksom vara hedervärd, ärlig, pålitlig, liksom, ödmjuk, alla de här ingår i hedern”. Heder utifrån dess egentliga betydelse kopplas alltså, enligt deltagarna, ihop med vissa karaktärsegenskaper. Att vara hedervärd, ärlig, pålitlig och ödmjuk är egenskaper som erkänts goda, egenskaper som kan kopplas samman med god moral.

I en vidareutveckling av begreppet, beskrivs att heder dock inte bara är ett moraliskt rättesnöre. Det är, som även Guerra, Giner-Sorolla och Vasiljevics (2012) är inne på, hela systemet av etik och normer, och det som vägleder, påverkar oss, samt ger oss social status. Karin förklarar det som följande:

Men talar vi om regler om hur vi bör vara mot varandra och hur vi bör respektera oss själva och andra och det är en heder, ja då är det kanske något som är bra för oss. Och det finns ju vissa delar i, även det som vi pratar om vad gäller heder, att man ska bete sig på ett visst sätt gentemot andra och så... Ja, då är det ju bra. Vi behöver ju ha någon slags etik att förhålla oss till, eller moral eller vad vi nu än vill kalla det, som handlar om att vi har ett antal oskrivna regler som styr samhället.

Precis som Anna problematiserar Karin hur samhället skulle sett ut om vi människor inte haft någon heder, någon moralisk vägledning hur vi bör behandla vår omgivning, men också oss själva. Både Karin och Anna visar på att heder, och de goda karaktärsegenskaper som där ingår, är en viktig del av vår vardag. I dess egentliga betydelse är det alltså inte en kultur som ska motarbetas, snarare en kultur att värna om. Det våra respondenter sätter ord på är att heder är ett socialt faktum. Durkheim (2012) förklarar det som att ett socialt faktum är varje handlingssätt som på något sätt kan utöva ett yttre tvång på individen och för att förstå det behöver man enligt Durkheim se till både individen och det kollektiva medvetandet. Att något har en tvingande makt över individen kan låta negativt, men enligt våra respondenter behöver alla individer någon slags etik att förhålla sig till, för det kollektivt godas skull. Det sociala faktumet beskrivs i citatet ovan som positivt.

Precis som deltagarna i våra intervjuer resonerar också Grutzky och Åberg (2013) kring heder sett utifrån ordets ursprungliga betydelse, kontra de sammanhang ordet ofta förknippas med. Författarna beskriver heder i positiva ordalag. De kopplar, liksom Anna och Karin, ihop heder med erkänt goda karaktärsegenskaper och skriver att heder hör ihop med hederlighet och att vara hygglig, samt att göra rätt för sig. Att vara hederlig betyder enligt författarna att en person

“agerar i enighet med normer som gör att samhället fungerar och att omgivningen litar på en. Den sortens heder har ingen skuggsida. Heder är ett positivt begrepp som i normala fall inte passar när man ska beskriva kriminalitet och övergrepp” (a.a.:27).

Hur heder konstrueras och vad som anses vara hedervärt, är inte något som bestäms på ett individplan. Eva beskriver det som att det är något en grupp måste tycka: “Alltså man upprätthåller, eller man får heder när man har en grupp människor som tycker att vissa handlingar, eller vissa saker, är positiva och ju mer av det positiva man gör, så att säga, ju mer heder får man”. Konstruktionen av heder tycks alltså ske på ett kollektivistiskt plan, vilket går i samklang med hur Skeggs (1997:9) förklarar varför respektabilitet är åtråvärt. “Respektabilitet vore inget att önska sig, bevisa eller uppnå om den inte hade uppfattats som en egenskap hos »andra», hos dem som har värde och legitimitet”. Eva pratar om heder i termer av något åtråvärt, något en person får då denne gör de av gruppen positivt definierade sakerna. Heder blir det sammanlagda värdet av alla positiva handlingar och, precis som respektabilitet, en egenskap som ger legitimitet i den specifika gruppens ögon. Karin utvecklar tanken om att heder är kollektivt:

Heder så som vi har beskrivit det och som vi ser på det... är ju hur ens personlighet återspeglas i kollektivet och vice versa. Det är ju inte... Det är någonting som tilldelas eller utdöms beroende på hur man då ser det som positivt eller negativt av kollektivet. Ens beteende handlar inte bara om en själv utan det blir också återverkningar på ens familj och ens släkt eller en grupptillhörighet som man har, vad man gör och vem man är. Så det finns kollektiva aspekter på det hela.

Heder är, som vi har varit inne på, ett socialt faktum (eller kollektiva föreställningar) och är således ingenting individen själv kan äga utan är alltid beroende av omgivningen. Samtidigt som en enskild person påverkar dennes familjs, släkts eller grupps heder, påverkar också det kollektiva den enskilda personens heder. Guerra, Giner-Sorolla och Vasiljevic (2012) skriver i sin artikel om hur heder blir en integrerad del av en grupps sociala identitet, eller det kollektiva medvetandet. Att heder precis som Karin beskriver baseras på ett kollektivt samspel.

Att samhället och grupper i samhället har gemensamma regler, normer och värderingar som människor som är en del av samhället delar och följer, är inget nytt. Den grundläggande, egentliga hedern beskrivs vara en del av detta: något positivt och något som tillför samhället och gruppen något bra. Det komplexa och problematiska i konstruktionen tycks komma i tolkningen av fenomenet. Anna säger: “Sen, det blir problematiskt när folk, precis som allt annat i livet, de

använder, alltså, deras egna tolkningar av heder och gör någonting i hederns namn. Så de använder hedersbegreppet, det positiva, och begår handlingar som är fel och rättfärdigar det, att, 'jo men nu blev min heder kränkt' ". Det är denna felanvändning av hedersbegreppet som Anna menar leda till de felassociationer som ofta görs. Hedern ställs över allt annat och målet att upprätta heder i sig, helgar de medel människor använder för att ta sig dit. En felaktig tolkning av heder, menar deltagarna, är till exempel att den framför mycket annat ska handla om våld samt kvinnans sexualitet. Maria berättar om hur heder även för henne, som tidigare haft en mer positiv bild av heder, kommit att bli associerat med något negativt: "När jag kom till Sverige så det heder har ju bara betytt för mig något våldsamt och sen, ja ska man vara ärligt, ja heder är bara någonting som finns mellan benen på kvinnor". Även Maria har någonstans internaliserat den negativa associationsbilden, trots att hon egentligen ser heder som grundläggande positivt. Hon menar att det inte bara är problematiskt vad som görs i hederns namn, utan även hur heder beskrivs i exempelvis media. Hon säger:

Heder för mig är positivt. Och jag, som Anna [fingerat namn, förf. anm.], blir väldigt upprörd när man inte kan, när man inte vet, när man har inte så mycket kunskap, kan prata så mycket om hedersvåld, hedersmord, göra film av att kunna visa den problematiken, men det i filmen, alltså den unga tjejen blir mördad av sin bror med en stor kniv. Ja, vad är det alltså vi förmedlar?

Även Karin problematiserar kring hur den bild av heder som förmedlas till människor i allmänhet kan verka begränsande för hur heder förstås. I projektet heder.nu deltog både hbt-ungdomar som beskrev sin situation, men även socialförvaltningar, polis, skola och andra som kommer i kontakt med ungdomar. I kontakten med tjänstemännen berättar Karin att:

...det var ju då väldigt många som gjorde just kopplingen att hedersrelaterat våld handlar om någon från något annat land än Sverige. Och kunde då till exempel svara, som några gjorde 'att vi har inte den problematiken hos oss, vi har inga invandrare här'... en del svarade 'vi har inte den där problematiken hos oss för vi har bara pojkar i våra verksamheter'.

Karin ifrågasätter här den kopplingen till viss etnicitet och kultur samt kön hon menar att de tjänstemän projektet kom i kontakt med kunde göra. Hon visar istället på det motsatta, att hedersrelaterat våld inte ska kopplas samman med vare sig viss etnisk och kulturell bakgrund eller könstillhörighet.

Karin ställer sig också kritisk till att problematiken kring heder ofta handlar om det fysiska våldet. “Det vi ser är ju att pratar man hedersrelaterat våld så blir det ett väldigt fokus på våld. Och då, då tappar man litegrann, bland annat den hederskultur som finns i den svenska kulturen.” Hon fortsätter vidare:

...man tappar mycket av det subtila våldet som finns, och det som många utav våra ungdomar, eller våra informanter, har beskrivit. Att det kan räcka med en suck eller att det kan räcka med ett höjt ögonbryn eller att man sitter och tittar på TV någon kväll och en kommentar om ‘dom äckliga bögar’ eller vad det nu kan vara för någonting som man får höra. Det är också en form av förtryck och våld, på sätt och vis...

Karin beskriver här vikten av förståelsen för att våld och förtryck i hederns namn inte bara handlar om det fysiska våldet. Enligt Karin måste också det psykiska förtrycket tas i beaktande.

Vi kan se att våra deltagare främst förklarar konstruktionen av heder som något som bestäms kollektivt. Durkheim (2012) skriver att samhället (eller grupper) inte är en enkel summa av individer, utan att det i sammansmältningen av individuella medvetanden bildas ett helt nytt system, en specifik verklighet med särskilda kännetecken. Han skriver att det är i denna nya individualitets natur som forskaren måste söka efter förklaringar till hur fenomen och sociala faktum konstrueras, därför att gruppen “tänker, känner och handlar helt annorlunda än dess medlemmar skulle göra om de vore isolerade från varandra. Om man utgår från de senare skulle man inte förstå något av det som försiggår i gruppen” (a.a.:176-177). Våra deltagare i intervjuerna förmedlar att det blir problematiskt just i gruppens tolkning av vad som är hedervärt. Gruppen kan komma överens om egenskaper eller handlingar som övriga samhället inte håller med om och hålla dessa högre än allt annat. Deltagarna belyser också att det övriga samhällets definition av hedersproblematik kan bli begränsande och göra att stöd- och hjälpinsatser inte kommer till dem som behöver det, eftersom de hamnar utanför den stereotypa definitionen och konstruktionen av vem som är offer för förtryck och våld i hederns namn.

För att än bättre förstå hur problematiken kring heder konstrueras, behöver vi titta på hur rollerna beskrivs.

5.2 Offer och förövare

Detta avsnitt har vi valt att dela upp i två delar: *kategorisering av och fördomar kring heder och familjens roll samt definition av förtryck*. Vi kommer att gå in på vem som beskrivs som offer och förövare och det komplexa i att både se till det kollektiva och till individen, samt familjens roll i det hela.

Kategorisering av och fördomar kring heder

Durkheim (2012:152) skriver att ett socialt faktum "kan betecknas som normalt eller onormalt endast i relation till en bestämd social art, innebär att en gren av sociologin bör ägnas åt att konstituera dessa arter samt klassificera dem". För att kunna studera vad som utmärker och formar ett socialt faktum, behöver vi definiera vad vi studerar. En del av denna definition är att se vilka kategorier som används för att förklara fenomenet. Samtliga deltagare i våra intervjuer problematiserar kring vilka som är förövare respektive offer i hedersrelaterade sammanhang. Det har presenterats för oss olika kategorier, vissa mer uttalade än andra, som förklarar offer- och förövarrollen.

I fokusgruppen lyfter deltagarna upp kvinnan eller flickan som den framför allt utsatta och förklarar att våld i hederns namn är en konsekvens av patriarkala strukturer. Anna förklarar att de på Elektra, när de föreläser om heder, utgår ifrån:

...genusperspektiv och könsmaktsordningen och det liksom är patriarkalt våld, så vi vill inte dra likhets... alltså, att det är exakt samma som våld i nära relationer, men det bygger på samma strukturer, sen är konsekvenserna annorlunda och sen just att det är, det är det här med kollektivet och att alla är offer och alla är förövare.

Det här förhållningssättet stämmer överens med, som Schlytter et al. (2009) visar på, att förväntningar på pojkar och flickor ser väldigt olika ut. I Schlytters studie ställs det upp ett antal kriterier som definierar huruvida en tjej kan bedömas leva under hedersrelaterade normer och begränsningar eller inte. För killar görs bedömningen med utgångspunkt i samma kriterier, detta trots att författarna samtidigt poängterar att killarnas roll i sammanhanget ser annorlunda ut. Här ser vi att kategorin kön är den avgörande faktorn i studien, men att det framför allt är det kvinnliga könet som är måttstocken för bedömningarna. Författarna förklarar dock att det är på

grund av egen begränsad kunskap om killarnas villkor och roll som de har använt sig av samma bedömningskriterier som för tjejer.

Karin, som lyfter fram sexualitet som den främsta sociala kategorin när hon talar om heder, vill poängtera att kategorin kön inte ska ta överhanden i bedömningen av offer och förövare. Dock säger även hon att viss hänsyn ändå måste tas till könstillhörighet, då det just finns olika förväntningar på den roll en person får i gruppen beroende på kön. Eva beskriver svårigheten gällande att få grepp om pojkars roll när hon ska ge oss konkreta exempel på vilka som är utsatta, och berättar att det främst är flickor hon möter i de akuta ärendena:

Jag tycker att, just eftersom pojkarna ofta har en annan roll, så är de lite mer svåråtkomliga, de har... trots att det är lika mycket offer som förövare ibland, så är det mycket svårare att komma åt dem, för du... jag ska inte säga, de är lika utsatta, det är dom absolut, men om man tänker, flickorna är nästan liksom längst ner, så det är ju, de spricker oftast lättast.

Samtidigt som pojkar alltså är precis lika utsatta som flickor, är ändå flickorna mest utsatta eftersom de, enligt Eva, befinner sig längst ner i hierarkin. Hon pratar om pojkarna som både offer och förövare, vilket gör dem svåråtkomliga. Eva tycks tillskriva pojkarna mer makt än vad flickorna får, vilket skulle kunna tolkas som att pojkarna ges rollen som sociala agenter. Agenter vilka enligt Bourdieu (1994) är de personer som har rätten att ge värde åt vissa egenskaper och beteenden. Flickorna hamnar, enligt Eva, längst ner och spricker lättast eftersom de inte har den makten. Pojkarna kan fortfarande vara offer, då de kanske inte önskar sig makten eller rollen som sociala agenter, men Eva tycks mena att just deras könstillhörighet per automatik sätter dem över flickor, oavsett om de önskar det eller inte.

Vi får en fingervisning om pojkarnas komplexa roll i problematiken i boken *I hederns skugga*, skriven av Baladiz (2009). Författaren sammanfattar sina slutsatser från intervjuerna med pojkarna, och den bild av dem som förövare, och beskriver hur viktigt det är att poängtera att ingen av de hon intervjuade kunde tänka sig att slå sina systrar eller sina framtida partners. Hon förklarar att debatten i media har fokuserat på de mest extrema yttringarna av fysiska bestraffningar, och då främst mord i hederns namn. Hon skriver att detta är en bild som killarna hon pratat med inte känner igen sig i och därför inte kan identifiera sig med. Den osynliggör både de som lever under psykiskt förtryck och de som förtrycker i hederns namn.

Utöver kategorin kön, presenteras även sexualitet och etnicitet som viktiga del i synen på offer respektive förövare. I den enskilda intervjun är sexualitet mer framträdande, vilket givetvis har sin förklaring i intervjupersonernas olika utgångspunkter. Skillnaden är främst att sexualiteten, i den enskilda intervjun, är den avgörande faktorn för varför ungdomarna blir utsatta för förtryck i hederns namn. I fokusgruppen är vår tolkning att den avgörande faktorn och kategorin är kön. Men även i fokusgruppen berörs kategorin sexualitet och framställs som något viktigt att ta i beaktande. Den kvinnliga sexualiteten beskrivs där som en del av offerrollen, något som ska styras och begränsas.

Karin, i den enskilda intervjun, beskriver de fördomar hon i sitt arbete har stött på om vem som är offer och vem som är förövare:

...det finns en tydlig bild av vem det är som är utsatt. Det finns ju också en väldigt tydlig bild av vem det är som utsätter... Och det är ju en mansperson, till exempel, som har nära till våldsutövning. Och så enkelt är det ju inte. Det är inte bara flickor som utsätts och det är inte bara heterosexuella flickor från vissa kulturer som utsätts och det är inte bara män som är förövarna, utan det är ju ett komplext system där vi alla påverkas och påverkar.

Det Karin vänder sig emot, är att det förutsätts visst kön och etnisk tillhörighet för att överhuvudtaget räknas till de som kan definieras som offer och förövare i hedersrelaterade sammanhang. Karins utgångspunkt är framför allt utifrån hbt-perspektivet, där sexualitet, som sagt, är den avgörande kategorin. Hon beskriver hur antaganden om hur heder ser ut kan osynliggöra när en annan typ av förtryck än den förväntade sker. Hon säger:

Så förväntningar och krav på barnens beteende och barnens... kärleksobjekt om man säger så... har ju alltid funnits där. Vi har bara inte kallat det hedersrelaterat våld. Men sen slutet på 1990-talet så kallas det hedersrelaterat våld. Så vi har lite grann fått svänga om vår vokabulär i det hela och börja synliggöra ja men... hbt-ungdomar utsätts också för hedersrelaterat våld. Men för vår del kanske vi hellre vill kalla det familjevåld eller heteronormativitet inom familjen eller heteronormativ kravstruktur som läggs på barn och ungdomar och vuxna också för den delen. Både av familjer men också av samhället.

Karin visar här att det är viktigt att veta vad det pratas om, samtidigt som hon vill bredda vad heder kan innefatta. Hon önskar få bort de antaganden som gör att en viss kultur, religion eller folkgrupp stigmatiseras, vilket också uttrycks i fokusgruppen. I fokusgruppen vänder sig

deltagarna mot den generaliserade bild de anser finnas hos folk i allmänhet, att stereotypen av offer- och förövarrollen knyts till visst kön, men framför allt, enligt deltagarna, till en viss etnicitet. Eva säger att "heder finns överallt, i alla länder, i alla kulturer, traditioner, flera hundratusen år tillbaka". Etnicitet beskrivs av våra deltagare som något som inte borde ha betydelse, något som inte ska leda till stigmatisering eller fastlåsning av vissa föreställningar, men i bearbetningen av materialet i denna studie tycks etniciteten ändå vara en betydande faktor. Personer, både män och kvinnor, från olika kulturer och bakgrunder har nämnts som offer i teorin, men i majoriteten av de konkreta fall som deltagarna presenterade, pratar de om flickor med just utländskt påbrå. Men det är, som sagt, också den generaliserande bilden som deltagarna vänder sig emot och beskriver som fördomsfull när de i olika sammanhang pratar om våld och förtryck i hederns namn.

Familjens roll samt definition av förtryck

Skeggs (1997) beskriver i sin studie hur den utbildning som arbetarklasskvinnorna fick, lärde dem att finna glädje i borgerlig huslighet. På det viset kunde de utföra sådana sysslor på eget bevåg, utan någon uppenbar styrning. Hon skriver att:

...om det finns glädje att hämta i det som är förtryckande är det mycket lättare att inte lägga märke till de förtryckande inslagen. Det innebär dessutom att kvinnorna själva kunde göra sig fogliga, i stället för att detta skulle åstadkommas genom statlig reglering. Idealkvinnans funktioner var också produktiva eftersom de gav kvinnor en särskild *moralisk* betydelse och moraliskt ansvar, vilket gav dem status, egenvärde och glädje (a.a.:77).

Skeggs resonemang skulle även kunna appliceras på hedersfrågan, där vår studie visar på en komplexitet i vem som är offer och vem som är förövare. Komplexiteten ligger också i relationen mellan offer och förövare, där familjen ofta tycks vara dem som utövar påtryckningar eller utfärdar hot om våld, samtidigt som det inom familjen tycks finnas en stark känsla av tillhörighet. Inom familjen finns kärlek, egenvärde, glädje och ett moraliskt ansvar.

Eva berättar om hur hon i kontakt med elever ibland får hjälpa till att förbereda dessa elever mentalt på det beslut dem håller på att fatta. Hon beskriver hur det måste få lov att ta tid i samtalen, så att det inte blir ett för hastigt taget beslut:

...för att vara helt säker på det beslutet som flickan är på väg att ta. Flickor som behöver förberedas som pratar om att de inte vill leva kvar i sin familj, som, där jag har haft många samtal med dom om hur det eventuellt blir, vad man får för känslor, att man många gånger saknar sin familj, att man vill tillbaka.

Eva beskriver här hur hon i samtal med tjejer försöker förklara några av de känslor som de vid ett eventuellt beslut att lämna familjen kan få. Bara för att tjejen inte vill leva kvar i sin familj betyder det inte att hon står känslokall inför sitt beslut.

Även killarna kämpar med att leva upp till familjens förväntningar. Deras roll beskrivs i Baladiz (2009) studie, och författaren förklarar att just kärleken och lojalitet till familjen är tydlig i hennes samtal: "...och det är med hänsyn till dem som de [killarna, förf. anm.] försöker leva enligt landsmännens önskemål och krav. De är stolta över sina föräldrar och nämner att de ser vilka ansträngningar och uppoffringar som föräldrarna har gjort för dem och känner tacksamhet över detta" (a.a.:130). Killarna accepterar saker de uttrycker känna sig begränsade av på grund av den glädje som finns att hämta i familjen.

Offren, både killar och tjejer, kan alltså behöva mycket hjälp och stöd för att våga ifrågasätta, eller till och med lämna, den begränsning och det förtryck som kan råda i familjen, just därför att den trygghet och samhörighet de känner i familjen är så stor. Maria berättar om ett omfattande fall där hon har hjälpt ett par att leva tillsammans, trots att flickans familj hotat att döda dem. Hon beskriver de åtgärder de har fått sätta in, nytt namn, ny bostadsort och fortsätter: "men ändå, fråga henne. Hon har ju blivit väldigt illa slagen, hon har blivit kränkt av dom personerna som hon älskar mest, men prata med henne om mamma och pappa och hon börjar gråta av saknad. Det är jätteviktigt". Den som ska hjälpa måste ha förståelse, vill våra deltagare förmedla. Förståelse för att de som är offer inte bara kan ryckas ut ur sin familj hur som helst och inte bör lämnas utan stöd även efter att de har fått hjälp att lämna den förtryckande miljön.

Vidare samtalar våra respondenter om frågan vem som har rätt att bestämma vem det är som är förtryckt. Skeggs (1997) gör definitionen att de arbetarklasskvinnor som hon studerar är förtryckta. Kanske hade de inte gjort den definitionen själva. Även gällande våld och förtryck i hederns namn, är det viktigt att komma ihåg att personer som anses vara utsatta för våld och förtryck betraktas utifrån en uppsättning normer och värderingar som de själva kanske inte alltid håller med om. Detta är tydligt i våra intervjuer, där det också tycks finnas en skillnad mellan arbetet inom RFSL och det arbete deltagarna i fokusgruppen gör. I den enskilda intervjun har

ungdomarna själva sökt upp RFSL och själva definierat och satt namn på vad de har blivit utsatta för. I fokusgruppen berättar deltagarna att det är de själva, de professionella, som utifrån ser och definierar att personerna de möter är utsatta för förtryck i hederns namn. Anna berättar om när hon har föreläst om heder och ställts inför mothugg:

Och det här med val, vi har också haft under föreläsningar där tjejerna har sagt 'men det är klart jag har fått välja själva liksom, ni går och sprider fördomar. Jag fick tre att välja emellan och så valde jag själv'. Så där är det också igen, är det jag som anser att det är fel på ditt liv och hur du väljer liksom? 'Dricker du kaffe med mjölk, hmm..?' Det är inte rätt.. Eller, förstår ni hur jag menar? Självklart tycker jag fortfarande att det är en begränsning att få tre personer att välja emellan, men utifrån det till att bara någon knackar och säger 'hej, jag är din man' så är det jättestor skillnad. Då har hon ändå fått välja.

Vad Anna tycks vilja förmedla, är att alltid fråga sig vem det är som har tolkningsföreträde och vem som äger rätten att göra definitionen av vad som är förtryck och inte. Som yrkesverksam som dagligen ställs inför problematiken rörande heder, kan det vara lätt att alltid tro sig veta bäst, men även yrkesverksamma kan bli hemmablinda. Därför är det viktigt att belysa och diskutera utgångspunkter och utifrån vilket perspektiv man som yrkesverksam ser på heder.

Det är en komplex bild som våra respondenter ger oss. De varnar oss för att låta vår föreställning om vem det är som är utsatt göra oss blinda för komplexiteten, samtidigt som vi måste förstå att det finns personer i vissa kontexter som är mer utsatta än andra. Men det har, enligt våra respondenter, ingenting med en specifik religion eller kultur att göra. Eva säger att hon:

...har upplevt, och min erfarenhet, att det är många, många liksom fördomar om att det skulle vara just muslimer och att det ska vara religiöst. Jag hoppas att ni får med det. Ta bort den tanken, för det har ingenting med religionen att göra. Jag tror inte någon religion är överhuvudtaget ond, människan har sina val.

Vi måste se till kollektivet i bedömningen av problemet, men framför allt se till individen som känner sig speciellt utsatt. Flickor hamnar, enligt Evas tidigare beskrivning, längst ner där det lättast spricker. Samtidigt är pojkar också utsatta. Offer och förövare går in i varandra. Anna förklarar att om en viss kultur eller religion stigmatiseras, är det lätt att missa vem som faktiskt behöver hjälp. Hon säger:

Och då förlorar vi de här människorna och ska de då konvertera till islam för att bli trodda att de lever under hedersförtryck, till exempel? Ska dom byta identitet och säga att de är kurder för att, du förstår... Det är många tjejer, finns ju familjer som inte ens tror på Gud utan de är bara på papper tillhör någon form av religion. Det är därför det, jag brukar också säga det är jätteviktigt. Och sen så länge vi anser att alla svenska kvinnor, om vi kör vi och dom igen, alla svenska kvinnor är fria och alla svenska män är jämställda så har vi verkligen... Det är som ett slag i ansiktet på en svensk kvinna som kanske har blivit förtryckt av sin man och samtidigt en skymf mot alla invandrarkvinnor, ja 'okej ni är alla direkta offer och invandarmän alla direkta förövare'.

I detta avsnitt har vi försökt att förklara hur olika kategorier spelar in i den rollen som individer tilldelas i ett hedersrelaterat sammanhang samt familjens roll i den problematik våra intervjurespondenter har beskrivit för oss. Vi har även velat visa på hur våra deltagare beskriver att dessa roller definieras utifrån stereotypa antaganden och fördomar, vilket kan leda till att vissa personer och grupper osynliggörs. I nästa avsnitt kommer vi att gå in på hur hedern upprätthålls och vidmakthålls genom internalisering, socialisation och social kontroll.

5.3 Hur upprätthålls och vidmakthålls heder?

Durkheim (2012) beskriver hur internalisering av de normer, värderingar, regler och beteenden som råder i det samhälle eller den grupp en person föds in i, gör att personen ifråga anser dessa beteendemönster vara naturliga och självklara. Internaliseringen av sedvänjor och tankesätt et cetera, beskrivs av deltagarna i vår studie vara fundamentet som gör att heder upprätthålls och vidmakthålls. De pratar om både en yttre och en inre kontroll. Anna sätter ord på den yttre kontrollen, den sociala kontrollen, och beskriver att: "Alla är spioner på alla och ju mer du kan peka finger mot andra, desto mindre skyldig är du. Så att säga". Här framkommer beskrivningen av heder som rykte. "Spionerna" i Annas beskrivning kan ses som de sociala agenter som sätter värde på vissa egenskaper eller ett visst beteende. Anna poängterar också allas delaktighet i ryktesspridningen och säger att ingen kan skylla på att det är "... 'dom andra som sprider rykten, det är dom andra som gör så här' utan vi har alla ett ansvar. Det är upp till dig liksom". Hon beskriver hur alla behöver gå tillbaka till sig själva och ifrågasätta de normer som råder om varför det är så viktigt att spionera på varandra.

Den yttre kontroll som Anna beskriver, ger upphov till och internaliseras av barnen som växer upp i den grupp där heder vidmakthålls. Eva skildrar den inre kontrollen:

Men jag tänker just, jag tror att de själva många gånger är väldigt medvetna också om vad som är okej och inte okej att prata om, och vart någonstans man drar en gräns för vad man berättar till personal på skolan. De kan berätta litegrann, men när du... ibland så känner de av att det här är inte okej att prata om. Och där sätter de sin gräns.

Och fortsätter lite senare: "Alltså, det är en kontroll hela tiden, vem man ska... vem man får prata med också". Eva redogör för en situation från en tjejgrupp där hon tog upp ämnet kärlek:

...jag frågade, 'jaha, men vad tänker ni om kärlek? Har ni varit kära någon gång?' och alla liksom, plötsligt bara nej, nej, vi har ingenting med det att göra. Ingenting. Alltså reagerade väldigt starkt så här, dom, då var de en ganska ny grupp, men det tog några gånger innan de kunde öppet prata om kärlek och där de vågade faktiskt prata om det i gruppen, men det här är flickor alltså som inte ens vågade berätta till sina vänner, alltså sina vänner som de hängde med hela tiden. Bästa vänner.

Eva beskriver situationen med tjejgruppen som avvikande från vad hon är van vid. Det är ett exempel på att flickorna vet vad de får prata om öppet och vad de kan råka i problem för. Våra deltagare pratar om det vid flera tillfällen, men även Schlytter et al. (2009) visar på att begränsningar kring sexualitet och kärlek är en del av upprätthållandet av heder. I Schlytters studie ställs, som nämnts, vissa kriterier upp för att en tjej ska räknas leva under hedersrelaterade normer och begränsningar, ett av dessa kriterier handlar just om att flickorna ska vänta med sex tills de gifter sig.

Skeggs (1997) visar också på detta i sin studie, att kvinnornas sexualitet är en del av upprätthållandet av respektabiliteten. Kvinnorna vill inte se sig som sexuella objekt eftersom sexuell praktik inte går ihop med respektabilitet. Skeggs skriver om hur den feminina rollen och dess funktioner ses som ett åtråvärt mål, eftersom det har tilldelats en särskild status och är ett tydligt kännetecken på respektabilitet. Men hon skriver också att kvinnorna ibland uppehöll ett nödvändigt skådespel för att slippa ta konsekvenserna av att inte leva upp till den feminina rollen. Detta är något som deltagarna i intervjun också återkommer till. Anna beskriver att många flickor lever ett dubbelliv för att klara av de förväntningar som den närmaste omgivningen har och Eva beskriver hur eleverna, i exemplet om tjejgrupper ovan, begränsas i sin relation till och interaktion med personer utanför den egna familjen. Detta kan tolkas som flickornas önskan att visa sig respektabla och ansvarsfulla gentemot de agenter som upprätthåller den yttre kontrollen. I socialiseringsprocessen har det yttre tvånget internaliserats och gett upphov, som Durkheim

(2012) förklarar det, till vanor och inre tendenser. Ofta behövs därför inte längre tvånget, förutom i de fall då individen gör motstånd mot de rådande förväntningarna.

Karin, som representant för RFSL, problematiserar upprätthållandet och vidmakthållandet av en stereotyp bild av kön och sexualitet. Som vi har varit inne på i avsnittet om offer och förövare, var utgångspunkten för deltagarna i fokusgruppsintervjun framför allt den utsatta flickan. I studien som Schlytter et al. (2009) genomfört är kriterierna (för tjejerna) för att leva under hedersrelaterat våld och förtryck uppenbart heteronormativ. Huruvida detta är en brist i studien eller ett medvetet påvisande att det råder en utpräglad heteronormativitet inom hedersrelaterade sammanhang, vet vi inte. Karin beskriver hur de ungdomar som hon möter har internaliserat den förväntan som lagts på individen, bland annat genom de, både subtila och direkta, budskap som hela tiden omger och påverkar den enskilda individen. Karin uttrycker:

Det är ju budskap hela tiden, vi får ju budskap hela vägen om hur pojkar och flickor ska vara och inte vara framförallt. Och det reproduceras av oss allihopa på ett eller annat sätt. Det kan man komma på sig själv med att göra också, så det räcker med att gå till sig själv så har man det i sig. Oavsett om man jobbar med dom här frågorna och är kunnig kring heteronormativitet och genus och så, så är det så oerhört lätt att reproducera kön. Så det är allt från de där subtila budskapen eller råd som man ger eller tips eller vad som helst till de mest extrema våldsytringar och så...

Karin beskriver vikten av att vara självvranssakande i rollen som hjälpare. Även de mest subtila budskapen kan leda till fortsatt reproduktion av stereotypa kön och kan kanske hindra den som söker hjälp, från att bryta upp och göra motstånd. Att göra motstånd mot och vara avvikande från de rådande förväntningarna, leder i de fall som deltagarna har berättat för oss om, till sanktioner. Durkheim (2012) beskriver hur närvaron av det sociala tvångets makt känns igen på att det finns ett bestämt straff, eller att varje individuellt försök att besegra det möts av motstånd. I fokusgruppsintervjun diskuterades flickornas sexualitet och begränsningar av dessa, men avvikande sexualitet dök aldrig upp i samtalet. Skeggs (1997:192) ger en förklaring till detta, att heterosexualitet är "det acceptabla, dominerande och för somliga ofta enda kända sättet att tala om sexualitet" och utvecklar sedan sitt resonemang om att heterosexualitet används som ett maktmedel som tystnar ner alla andra alternativ.

Att heterosexualitet är en självklarhet och ett maktmedel, vittnar Diyar, från Baladiz studie, om. Han säger att heterosexualiteten är det enda acceptabla. Diyar är själv homosexuell, men lever på grund av normen kring heterosexualitet och rädslan för att bli förkastad av familjen, inte

ut sin sexualitet annat än i hemlighet. Han uttrycker: “Man vill ju inte vara så här, man vill ju vara normal“ (Baladiz, 2009:62). Diyar producerar, precis som kvinnorna i Skeggs (1997:107) studie sig själv som “subjekt i linje med andras normer och omdömen” och ser det som självklart att han ska gifta sig med en kvinna av hänsyn till sin familjs anseende. En av de andra killarna får frågan om vad han skulle göra om han fick reda på att en av hans vänner var homosexuell och svarar då: “Om man är en riktig vän så tar man det, han är fortfarande samma person eller hur? Men det skulle aldrig hända” (Baladiz, 2009:32). Citatets andra mening visar ytterligare på att det råder en utpräglad heteronormativitet i hedersrelaterade sammanhang, vilket får som konsekvens att de personer som känner sig avvikande från denna norm helt enkelt inte visar det. De vet sin plats och vet tidigt, som Eva tidigare berättade om, vad som är okej att säga och inte. Även Karin bekräftar detta genom att redogöra för de budskap som de ungdomar hon möter ständigt försöker ta till sig, om hur de som individ får vara.

Nästa avsnitt är mer deskriptivt till sin utformning. Vi kommer att redogöra för hur deltagarna i vår studie ser på åtgärder och den allmänna kunskapen om ämnet. En kunskap de menar saknas, dock i lite olika sammanhang, och vilka problem det innebär för den enskilda individen.

5.4 Centrala aspekter i arbetet med våld och förtryck i hederns namn

Av deltagarna i vår studie är det endast Maria som har befogenheter att genom sitt arbete ta till praktiska åtgärder i akuta fall, med exempelvis skyddat boende, flytt till annan kommun och liknande. Maria beskriver själv att hon gör en risk- och hotbedömning och sedan samlar sitt familjefridsteam bestående av en vuxenhandläggare, en barnhandläggare, ekonomihandläggare, polis, samt samtalsterapeut för att delegera ut uppgifter. Maria berättar också hur hon i sitt arbete alltid lutar sig mot barnkonventionen, mänskliga rättigheter och kvinnokonventionen för att förklara vilka rättigheter de hon möter har, samt vilket skydd de kan få. Hon säger:

Och jag använder inte det, att ‘ja du har ju blivit utsatt för hedersrelaterat våld’, det som jag kommer att säga är att ‘du har ju rätt att bestämma vem du vill gifta dig med’ och jag tar ju olika artiklar när det gäller barnkonventionen och mänskliga rättigheter så jag alltid lutar mig tillbaka på de huvudämnena som jag har ju alltid jobbat med, och lagstiftningen absolut.

Maria beskriver hur hon, istället för att själv sätta ord på vad hon tycker att den enskilde är utsatt för, informerar personen om dennes rättigheter. Vi tolkar det som att Maria på det viset vill ge utrymme för personen att själv definiera huruvida denne är förtryckt eller inte.

De övriga deltagarna kan inte idka myndighetsutövning, utan har framför allt samtalet att arbeta med. Genom det, har de möjlighet att ge stöd, råd och vidare hänvisningar till vilken organisation eller verksamhet en person kan vända sig till. I fokusgruppsintervjun framkom dock en besvikelse över bristen på kunskap kring problematiken hos andra verksamheter. Eva beskriver ett fall där hennes elev varit tvungen att lämna hemmet och Eva kontaktat den sociala jouren. "Men det är där som jag har stött på mina problem, när jag måste överlämna mina ärenden. Tyvärr, vilket jag tycker ibland brister på kunskap, återigen, förståelse, som ni har nämnt många gånger". Hon fortsätter vidare att hon ju har:

...beskrivit ärendet för sociala jouren, jag har beskrivit allting som jag tidigare har haft för samtalskontakten med flickan. Och det man säger efter några meningars utbyte är 'okej, då åker vi hem till mamma för att prata om det här'. Och jag säger nej. Eller, jag säger inte nej till en början, för jag tänker såhär att 'är de helt galna?'.

Eva pekar här på en bristande förståelse hos en av de verksamheter som hon samarbetar med i arbetet med utsatta elever, vilket hon förklarar skadar samarbetet och kommunikationen. Något som tyvärr kan gå ut över den enskilde eleven.

Anna berättar även hon om en gång när Elektra blivit ombedda att föreläsa för personalen på en stadsdelsförvaltning, efter att de hade släppt iväg en tjej som sedan hade fått allvarliga problem. "För dom tyckte, när hon kom till oss så var hon sminkad, då kan hon inte ha varit utsatt för hedersproblematik". Anna frågar sig vidare: "om samma tjej hade gått dit med en sjal, hur hade de reagerat?". Anna beskriver här en av de fördomar som finns, att problematik kopplad till heder bara drabbar en viss kategori av tjejer, i detta fall religiösa och så hårt hållna att de inte får lov att använda smink. Hon förklarar hur den stereotypen och kunskapsbristen blir ett hinder som i detta fall ledde till att flickan blev skadad.

Karin pratar också om kunskapsbristen, men mer specifikt för de hbt-ungdomar som hon möter i sitt arbete. Även fast utgångspunkten är en annan, är det ändå en liknande beskrivning om den ensamhet personerna känner och hur de känner rädsla inför att söka hjälp, då de inte vet vad de kommer att mötas av. Karin säger:

För att dels är det utsattheten i familjen men sen vet man ju inte vad man får för hjälp hos skolkuratoren. Man vet kanske inte riktigt, eller vad socialsekreteraren kommer att säga och göra. Kommer det vara en person som lyssnar på mig och hjälper mig, eller kommer det vara en person som berättar för mina föräldrar?

Karin förklarar här kunskapsbristens konsekvenser ur den enskildes perspektiv och beskriver de frågor och tankar personer kan ha innan de eventuellt väljer att vända sig till någon utomstående för att få hjälp.

Såväl i fokusgruppen som i den enskilda intervjun poängterar deltagarna vikten av att se den enskilda individen i sammanhanget. Anna beskriver komplexiteten: ”när något halsband eller någonting trasslar till sig så måste du verkligen hålla på och lösa ut och titta. Alltså, gör det med den här problematiken och igen, se individen i det hela, hela tiden även om det är ett kollektiv som arbetar men se ändå individen”. Även Karin sätter ord på det individuella synsättet i förhållande till den hjälp som bör ges: ”när du ska hjälpa en individ så måste du ju ta reda på vem den individen är och var den kommer ifrån, vilken kultur och då menar jag inte bara vilket land utan vilken kultur som den familjen rör sig i till exempel eller tillämpar”. Förutom att se till mer än en specifik nations kultur, menar Karin att de som ska hjälpa folk som är utsatta, måste titta på fler skikt. De måste se till familjeförhållanden, släkt, vänner och de grupper som den utsatta personen rör sig i. För Karin är det också viktigt att poängtera att den heder som inte leder till fysiskt våld inte får bortses från. Hon säger att om en person kommer från exempelvis den svenska kulturen, så ser personen kanske inte heller den svenska hedern. “Man ser inte det man själv lever i, den normativitet som är så självklar för en själv...”.

Baladiz skriver också om detta i sin bok, om föreställning som många har att Sverige aldrig har haft problem som är kopplade till hedern. Hon skriver att även här:

...har det historiskt sett funnits ett liknande förtryck. Det pratas visserligen sällan om just ordet heder i det svenska samhället, men däremot om *skam* och *skamligt beteende* som var starkt kopplade till kvinnans sexualitet. Och det är just rädslan för att bli utsatt för denna skam som individer från samhällen med hedersnormer försöker undvika genom att leva enligt kollektivets krav och förväntningar (Baladiz, 2009:14).

För att inte fastna i en viss kultur, religion eller etnicitet bör den som forskar eller ska hjälpa, enligt våra respondenter, alltid ifrågasätta och våga fråga den man tror är utsatt. Det handlar inte

bara om att se individen utan att se individen utifrån dennes beskrivning av situationen. Eva sätter ord på detta:

Ja, jag tänker också återigen belysa det, jätteviktigt att varje fall är unikt. Varje fall tycker jag kräver olika insatser och jag tror att... som min, jag utgår från min profession tänker jag såhär just, jag tänker egentligen i vilken profession som helst, att man ska vara stadig, envis i kontakterna med andra myndigheter och verkligen kämpa för de här flickorna och pojkarna när det väl uppstår en problematik. Men främst, som har varit det viktigaste för mig är återigen, våga fråga, våga prata om det, var inte tyst om det, det hjälper ingen.

Eva beskriver här det ansvar professionella har för att lyfta dessa frågor och inte själva vara rädda för att sätta sig in i utsatta människors situation, trots situationens komplexitet. Hon beskriver också hur hedersbegreppet ofta används generellt och att det unika för ett visst ärende då inte kommer fram. Eva säger att människor ofta gärna vill "sätta etiketter på saker och ting, och när någonting är främmande, och inte är riktigt villig att ta reda på vad är det för någonting, så kan det vara enkelt att sätta heder". Att hedersbegreppet används utan att den egentliga situationen utreds kan göra att utomstående eller professionella tycker sig se mönster, på grund av vissa kategoritillhörigheter, som egentligen inte finns. Maria frågar sig om den förväntan de professionella har i sin yrkesroll på de människor som lever i hedersrelaterade sammanhang kan leda till en stämpling av personen, som istället för att hjälpa, stjälper: "Hur kan de ändra sig efter en natt och vi vill att alla ska vara lika och så fort det händer någonting som, som man ska stämpla den personen med den problematiken". Anna utvecklar Marias och Evas resonemang kring vad den professionella kan göra för att undvika stämplingen:

Mitt råd är att, prata med tjejen. Det första, precis som vi hade på de dilemman på utbildningen, 'vad vill du att vi ska göra? Vad tror du?' För hon känner sin familj bäst och hon vet också om det är släktpåverkan eller om det bara är en konstig pappa, eller ibland brodern, kan det vara, att mamma och pappa inte ens har någon aning och inte fattar beslut, utan det är någon storebror eller storasyster, så vet ju barnet själv.

Återigen poängteras det komplexa i vem som är offer respektive förövare. Anna manar yrkesverksamma att inte fastna i en stereotyp bild av hur det "ska" vara, utan att alltid börja med att fråga.

Omgivningens okunskap leder till en känsla av ensamhet i ärenden med koppling till heder, som både Eva och Maria beskriver. Maria säger "en sak som jag har lärt mig under alla dessa år,

är att man måste vara envis och kämpa extra, lite extra”. Anna beskriver också hon en okunskap men i hennes eget yrkesutövande blir den inte lika tydlig, då hon via Elektra jobbar förebyggande med frågan, ofta i form av föreläsningar och liknande, och inte med ärenden som Eva och Maria. RFSL:s roll är att föra samtal och ge råd och vägledning och kunna hänvisa vidare till myndigheter i allvarliga fall och Karin är positiv till att kunskapen och insatserna har ökat det senaste decenniet. Karin ger flera exempel på verksamheter och insatser som finns, speciellt inriktade på våld och förtryck i hederns namn. Samtidigt förklarar hon hur de fall som Eva och Maria, och även Anna i viss mån, beskriver, där fysiskt våld och hot om allvarligare skador är ett faktum, inte kommer till hennes bord. Hon säger:

Vi har ju haft ett antal telefonsamtal och mailkontakt med ungdomar som lever i en väldigt, väldigt strängt kontrollerad miljö. De kommer inte till oss. De skickar det där första mailet och ringer kanske det där telefonsamtalet, så det gäller ju försöka fånga dem då direkt och ge all den information som man behöver ge. Och stöd och bekräftelse. I den där första kontakten. För att risken är ganska stor att det är den enda kontakten. Så just en flicka från Kurdistan, om vi ska ta henne som exempel, så är hon förmodligen, det är ett antagande jag gör, men om vi säger att hon är så där strängt håller så blir det nog bara en gång. För att vara krass... Tyvärr är det så det ser ut. Så vi missar ju väldigt många, alltså det är ju... Det där vi läser om och de vi hör talas om det är ju de som verkligen vågat ta hela steget, och kunnat. Vågat och kunnat kliva ur ramarna.

Karin pekar här på att det är många fall som inte kommer upp till ytan. De personer som dyker upp, är de som redan har vågat ta steget bort från förtryck och utsatthet och de riskerar allt. Många kommer aldrig så långt. Och då är det också svårt att fånga upp dem och ge dem hjälp och stöd.

Överhuvudtaget kan vi se att det inte är enkelt att hjälpa människor på rätt sätt. Våra respondenter varnar yrkesverksamma för att fastna i stereotyper, samtidigt som det är av största vikt att skapa sig en kunskapsbas och förståelse för den problematik som faktiskt finns. Inte stämpla en viss kultur, etnicitet eller religion och bli hemmablind, men inte heller blunda för att problematiken kan se olika ut på olika ställen. Se den kollektiva problematiken, men framför allt se till individen och inte generalisera.

6. Sammanfattning och avslutande diskussion

Vår första tanke med denna uppsats var att på något sätt skriva om utsatta kvinnor. Detta utmejslades sedan till att handla om hedersrelaterat våld- och förtryck, för att sedermera öppnas upp till att handla om heder, kort och gott. I den inledande fasen gjorde vi, precis som många andra, definitionen att heder hör ihop med våld och förtryck. Vi hade gett den negativa bilden av heder företräde. Sådär i efterhand, när vi ser tillbaka på hur processen i ämnesavgränsning gick till, är vi glada att vi gick från tanken att skriva om hedersrelaterat våld och förtryck till beslutet att skriva om heder eftersom vi nu bättre förstår att heder handlar om mycket mer än bara våldet. Vi tror att alla som på något sätt vill jobba med utsatta människor måste ha en grundläggande förståelse för allt det som är positivt med heder, för att på ett adekvat sätt kunna hjälpa de som lider av dess negativa följder.

Vi har skrivit om hederns ansikte. Vårt syfte har varit att beskriva de yrkesverksammas bild av vad heder är, hur de anser att det upprätthålls och vidmakthålls, samt vad de anser vara mest centralt i arbetet med våld och förtryck i hederns namn. Vi har också undersökt hur olika sociala kategorier, såsom kön, etnicitet och sexualitet har påverkat intervjudeltagarnas bild och definition av heder. Nedan följer en avslutande diskussion där vi tar upp de svar vi har fått, samt diskuterar de frågor som har väckts under arbetets gång. Vi har försökt att hålla oss neutrala och objektivt redogöra för deltagarnas bild, men inser att det är vissa frågor som har berört oss mer än andra och att våra grundantaganden har betydelse för den tolkning vi har gjort i analysen.

Under arbetets gång har vi lärt oss mycket. Det finns ingen entydig bild eller definition av vad heder är för något, det skiljer sig åt i olika länder, kulturer och familjer. Det framkommer att deltagarna i vår studie i grunden anser heder vara något positivt, ett centralt fundament i vårt samhälle som är viktigt att värna om. Begreppet kopplas samman med positiva karaktärs-egenskaper såsom hedervärd, pålitlig, ärlig och ödmjuk. Heder är något som bestäms i gruppen, på ett kollektivistisk plan, och inte på individnivå. Problem uppstår dock när gruppen kollektivt beslutar sig för att tolka heder på ett sådant sätt att det ställs över allt annat. Målet att upprätthålla hedern helgar alla medel, vilket kan rättfärdiga moraliskt oacceptabla handlingar. Upprätthållandet sker genom en yttre och en inre social kontroll av individen, bland annat via ryktesspridning och internalisering av normer och värderingar, och heder kan då leda till en begränsning för den som gör motstånd mot det gruppen anser acceptabelt. Så småningom kan denna begränsning leda till våld och förtryck i hederns namn.

Vem som är offer och vem som är förövare har diskuterats, mestadels utifrån de mest framträdande sociala kategorierna, vilka vi har bedömt vara kön, etnicitet och sexualitet. I den enskilda intervjun ges en bred bild av offer- och förövarrollen, vilken vill påvisa att förtrycket inte bara drabbar dem som utsätts för fysiskt våld. Det är, enligt Karin, bara toppen på isberget och om definitionen av våld och förtryck i hederns namn stannar där, är det många som faller utanför och inte får den hjälp och det stöd de skulle behöva få. Hennes utgångspunkt är hbt-ungdomars perspektiv och den mest framträdande sociala kategorin är sexualitet. Bilden som målats upp för oss i fokusgruppen är mer specifik, då fokus ligger på det fysiska våldet, och vi tycker att de mest framträdande sociala kategorierna är kön och etnicitet. Deltagarna påtalar för oss att det är viktigt att inte dra några generella slutsatser och att vi i vår yrkesroll inte ska stirra oss blinda på någon specifik kultur eller etnicitet, samt att förtrycket drabbar båda könen. De konkreta exempel som tas upp i fokusgruppen handlar dock i stort sett uteslutande om flickor med utländskt påbrå. I samtalet i fokusgruppen framkommer att deltagarna anser det vara en stor skillnad mellan våld i hederns namn och våld i nära relationer, även om våldet i sig bygger på samma patriarkala strukturer. De tar upp tecken på begränsningar: att personerna de kommer i kontakt med inte får lov att delta i vissa aktiviteter, inte får bli kära i vem som helst, inte får umgås med vem de vill.

Det blir lite av en dubbelhet, då deltagarna i fokusgruppsintervjun också berättar att de sällan använder ordet heder för att beskriva det förtryck som de ser i mötet med människor som söker deras hjälp eller som de möter på föreläsningar. Snarare använder de sig av andra begrepp och frågeställningar för att belysa och ge insikt om den problematik som personerna möter. I studien som Schlytter et al. (2009) gjort, beskriver de att socialsekreterarna i vissa fall inte använder hedersbegreppet i sin utredning av den unges situation. Detta trots att ungdomarna enligt studien tydligt uppfyller de kriterier som ställs för att bedömas leva under hedersrelaterade normer och begränsningar. Att inte sätta etiketten heder, tänker vi beror på att våra intervjurespondenter inte vill stämpla någon samt att de inte vill befästa den negativa bild av heder som ofta ges. De vill fokusera på det som personerna har rätt till, istället för att göra dem till offer.

Samtidigt som vi ser fördelarna med detta, funderar vi också på om det kan sätta käppar i hjulet i arbetet att öka förståelsen. Frågor som väckts hos oss under arbetets gång är hur förståelsen konkret ska öka utan att lägga vikt vid begreppet heder i sig? Skeggs (1997) skriver

om varför hon väljer att återinföra klassbegreppet i sin studie, trots att många valde att inte längre använda det:

Att klass inte längre används som ett teoretiskt verktyg innebär inte att fenomenet har upphört att existera, bara att somliga teoretiker inte längre sätter värde på det. Detta innebär inte att kvinnorna därmed skulle uppleva ojämlikhet på något annat sätt, det skulle snarare göra det svårare för dem att identifiera och utmana grunden för den ojämlikhet de upplever (a.a.: 17-18).

Kanske är det likadant för de utsatta människor som våra deltagare kommer i kontakt med, att de får det svårare att identifiera och utmana grunden för den ojämlikhet de möter om de inte får hjälp att definiera att det rör sig om förtryck i hederns namn? Det är svårt för oss att säga vilken väg som är rätt att gå, huruvida det tydligt bör definieras eller om definitionen gör att en etikett befästs, vilken då kan stämpla de utsatta som ständiga offer för de omständigheter de lever under. Vilken väg forskaren eller hjälparen än väljer, är det nog viktigt att tänka igenom det som Skeggs skriver vidare om när ett begrepp håller på att försvinna som forskningsteori:

...när en reträtt har påbörjats bör vi fråga oss vems erfarenheter det är som tystas ner, vems liv som ignoreras och vems liv som anses värda att studera. Vi behöver också tänka igenom hur ansvar och kunskap förhåller sig till varandra: att strunta i eller osynliggöra klass innebär att avsäga sig ansvar (genom privilegier) för klasseffekterna (a.a.:19).

Vi inser att vi bara kan se på våld i hederns namn utifrån, eftersom ingen av oss har blivit utsatta för det, men vi vill inte avsäga oss det ansvar som Skeggs skriver om bara för att vi inte har personliga erfarenheter av det förtryck som deltagarna beskriver. Dock är det inte speciellt enkelt. Vem har tolkningsföreträde? Vem äger rätten att definiera att en annan person är utsatt för förtryck? Deltagarna i vår fokusgrupp beskriver tillfällena när de själva i sin yrkesroll ser tydliga tecken på förtryck, men den utsatte själv inte anser sig vara just utsatt. Hur ska en sådan situation hanteras utan att tydligt definiera förtrycket som relaterat till heder och således riskera att stämpla personen ifråga?

I fokusgruppsintervjun fick vi rådet att vi måste lära oss att förstå, att det centrala som vi ska bära med oss är att lära oss att se individen. Det kan bli abstrakt, men kan göras konkret genom att våga fråga. Våga fråga när vi misstänker att något kanske är fel. För att kunna fråga måste vi förstå vad vi ska ställa för frågor, samt förstå att det finns människor som är utsatta för saker vi

själva inte har erfarenhet av och lära oss att se de tecken som finns. Vi måste få kunskap om och synliggöra att det finns något abstrakt som “svävar över oss” i alla kulturer, där somliga drabbas fysiskt hårdare än andra, men samtidigt inse att det kan finnas en problematik inom hederspektrat som inte leder till fysiskt våld. Vi bär med oss att det är ett kollektivistiskt problem, men att det inte betyder att vi kan dra generella slutsatser. Vi måste se individen i sammanhanget.

Referenslista

Ahrne, Göran & Svensson, Peter (2011). "Kvalitativa metoder i samhällsvetenskapen". I Göran Ahrne & Peter Svensson (red.): *Handbok i kvalitativa metoder*. Malmö: Liber.

Baladiz, Dilek (2009) *I hederns skugga - de unga männens perspektiv*. Stockholm: Gothia.

Boglund, Eliaeson och Månson (2014) *Kapital, rationalitet och social sammanhållning*. Lund: Studentlitteratur.

Bourdieu, Pierre (1994) *Praktiskt förnuft. Bidrag till handlingsteori*. Göteborg: Daidalos AB.

Bryman, Alan (2011). *Samhällsvetenskapliga vetenskapliga metoder*. 2 uppl. Malmö: Liber.

Dahlin-Ivanoff, Synneve (2011) "Fokusgruppsdiskussioner". I Göran Ahrne & Peter Svensson (red.): *Handbok i kvalitativa metoder*. Malmö: Liber.

Durkheim, Émile (2012) "Sociologins metodregler". I Gabriel Tarde, Émile Durkheim & Max Weber: *Tre klassiska texter*. Göteborg: Korpen koloni.

Englund, Cecilia (2004) "Den mediala feminismens martyrskap - debatten som spårade ur". I Stieg Larsson & Cecilia Englund (red.): *Debatten om hedersmord - feminism eller rasism*. Stockholm: Svartvitts förlag.

Grutzky, Eduardo & Åberg, Lars (2013) *Heder och samvete - en bok om hederskulturer i Sverige*. Stockholm: Fri tanke.

Guerra, Valeschka Martins, Giner-Sorolla, Roger & Vasiljevic, Milica (2012) The importance of honor concerns across eight countries, *Group Processes Intergroup Relations* 16: 298

Jönson, Håkan (2010). *Sociala problem som perspektiv. En ansats för forskning och socialt arbete*. Malmö: Liber.

Kamali, Masoud (2004) "Media, experter och rasismen". I Stieg Larsson & Cecilia Englund (red.): *Debatten om hedersmord - feminism eller rasism*. Stockholm: Svartvitts förlag.

Larsson, Stieg & Englund, Cecilia (red.) (2004) *Debatten om hedersmord - feminism eller rasism*. Stockholm: Svartvitts förlag.

Länsstyrelsen Skåne (2014) "Bilaga 1 – 2013 års fördelning mellan beviljade verksamheter för förebyggande insatser mot hedersrelaterat våld och förtryck" (elektronisk)
<http://www.lansstyrelsen.se/skane/SiteCollectionDocuments/Sv/nyheter/2013/Bilaga_1-fordelning_hrv_2013.pdf> (2014-05-13).

May, Tim (2010). *Samhällsvetenskaplig forskning*. Lund: Studentlitteratur.

NCK (2014) "Begreppet heder" (elektronisk), Nationellt centrum för kvinnofrid
<http://www.nck.uu.se/Kunskapscentrum/Kunskapsbanken/amnen/Hedersrelaterat_vald_och_fortryck/Begreppet+heder/> (2014-05-13).

NE (2014) "Socialisation" (elektronisk), *Nationalencyklopedin*
<<http://www.ne.se/lang/socialisation>> (2014-05-13).

Schlytter, Astrid et al. (2009) *Hedersrelaterat förtryck och våld i Stockholms stad*. Stockholm: Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet.

Skeggs, Beverley (1997) *Att bli respektabel. Konstruktioner av klass och kön*. Göteborg: Daidalos AB.

Svensson, Peter & Ahrne, Göran (2011). "Att designa ett kvalitativt forskningsprojekt". I Göran Ahrne & Peter Svensson (red.): *Handbok i kvalitativa metoder*. Malmö: Liber.

Vetenskapsrådet. *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning* (elektronisk). <<http://www.codex.vr.se/texts/HSFR.pdf>> (2014-03-19).

Wenneberg, Søren Barlebo (2010). *Socialkonstruktivism – positioner, problem och perspektiv*. Malmö: Liber.

Wikan, Unni (2004) *En fråga om heder*. Stockholm: Ordfront förlag.

Bilaga 1

Fokusgrupp om heder: Temafrågor

Heder: generellt

- Vad är heder för er?

Heder: praktiskt i yrkesrollen

- Kan ni beskriva i vilka kontexter heder dykt upp? Beskriv konkreta möten i ert arbete där heder har varit central.
- Vilka insatser och åtgärder brukar ni vidta i arbetet med heder? Ta gärna ett exempel på hur det går till.

Heder: teoretisk

- Heder som ett svårfångat socialt begrepp: håller ni med och varför är det i sådana fall så? För- och nackdelar med detta?
- Hur upprätthålls och vidmakthålls hedern?

Heder: nu och framåt

- Vilken skulle ni säga är den vanligaste fördomen/missuppfattningen om heder?
- Vad är viktigast/mest centralt enligt er och vad tycker du/ni att vi ska ha med oss härifrån gällande heder?